

Post-postmodern disaster management?

Filosofische kritiek op de postmoderniteit, vertaald naar disaster management.

Universiteit van Groningen, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen – Sociale Planologie

Eerste supervisor: Dr. J.R. Beaumont

Tweede supervisor: Dr. W. Rauws

Kandidaat: E.H. Minnema (s1883844)

Adres: Saffierstraat 140, 9743 LL in Groningen

Telefoonnummer: 06-41676339

Datum: 31 augustus 2015

Abstract

(Abstracte) filosofie en de (concrete) alledaagse werkelijkheid hebben meer met elkaar te maken dan men op het eerste gezicht zou denken. Het is begrijpelijk dat dit op het eerste gezicht gedacht wordt, maar het is niet terecht. Disaster management is daar een goed voorbeeld van. De paradigmashifts die zich in de loop der eeuwen hebben doen gelden in de filosofie zijn ook terug te herkennen in zulke praktische werkgebieden als het disaster management. Deze thesis houdt zich daarom bezig met de vraag hoe filosofische ideeën, en de veranderingen daarin, hebben doorgewerkt in disaster management. In deze thesis gaat het om de verandering van moderniteit naar postmoderniteit. Dat is: de transitie van *the shock of the new* – in de (filosofische) wetenschap heeft dit zich gemanifesteerd in een groot vertrouwen in rationaliteit – naar *differentiedenken* en het einde van het geloof in grote verhalen – in de (filosofische) wetenschap heeft dit zich gemanifesteerd in een tanend vertrouwen in de rationaliteit en het toenemen van pluraal denken. Deze transitie heeft niet alleen een grote invloed gehad in de wetenschappelijke praktijk, maar is ook van invloed op de concrete praktijk. In deze thesis zal dit worden uitgelegd aan de hand van een bespreking van hoe moderniteit en postmoderniteit in de filosofie zichtbaar zijn. Vervolgens worden de invloeden hiervan in de sociale en ruimtelijke wetenschappen aan de orde gesteld, om van hier uit de transitie op disaster management te kunnen toepassen. Er is in deze (gerelateerde) disciplines namelijk een verschuiving van technische rationaliteit naar communicatieve rationaliteit te ontdekken. Dit kan worden gezien als een toepassing van de transitie van moderniteit naar postmoderniteit. Deze transitie is ook in de concrete praktijk van bijvoorbeeld disaster management te ontdekken, namelijk van top-down-georiënteerd (gelieerd aan technische rationaliteit) naar bottom-up-georiënteerd (gelieerd aan communicatieve rationaliteit). Na verloop van tijd heeft in disaster management ‘de stem van het volk’ een steeds grotere rol gekregen.

De vraag kan echter worden gesteld hoe adequaat de postmoderniteit (nog) is, en hoe dit zich verhoudt tot het disaster management. Hierbij kom ik tot de conclusie dat de postmoderniteit een probleem heeft, en dat dit consequenties zou moeten hebben op hoe met (bijvoorbeeld) disaster management om te gaan. Postmoderniteit loopt filosofisch gezien namelijk tegen contradicties op. Volledige verwerping van de moderniteit wordt hierdoor onmogelijk. Toegepast op de ruimtelijke wetenschappen en disaster management betekent dit dat een hernieuwde waardering voor technische rationaliteit noodzakelijk is, zeker ook met het doel om na een ramp adequaat te kunnen reageren, en veilige oplossingen te kunnen bieden.

Inhoudsopgave

Titel	Paginanummer
Abstract	2
Inhoudsopgave	3
Hoofdstuk 1: Inleiding	4
1.1 Waarom een filosofische insteek?	4
1.2 Waarom disaster management?	4
1.3 Hoofdvraag en uitleg van de structuur	5
1.4 Doelstelling thesis	7
Hoofdstuk 2: Methodologische verantwoording	8
2.1 Het belang van (filosofische) literatuurstudie	8
2.2 Verantwoording van literatuurkeuze en structuurkeuze	10
Hoofdstuk 3: Van moderniteit naar postmoderniteit: doorwerking in verschillende disciplines	12
3.1 Moderniteit: invloed op filosofie	12
3.1.1 Het belang van de Verlichting	13
3.1.2 Rationalisme en Empirisme: het belang van beide stromingen in de Verlichte Moderniteit	14
3.1.3 Kant: een invloedrijk Verlichtingsdenker	15
3.2 Postmoderniteit: invloed op filosofie	16
3.2.1 Nietzsche: eerste twijfels aan 'waarheid'	17
3.2.2 Wittgenstein: <i>the linguistic turn</i>	18
3.2.3 Verbreding filosofisch debat	19
3.3 Invloed van moderniteit en postmoderniteit in sociale en ruimtelijke wetenschap	22
3.3.1 Poging tot geünificeerde sociale wetenschap	22
3.3.2 Poging tot geünificeerde ruimtelijke wetenschap	23
3.3.3 Postmoderne transitie in de ruimtelijke wetenschappen: contextualiteit	24
3.3.4 Postmoderne transitie in de ruimtelijke wetenschappen: communicatieve rationaliteit	25
3.3.5 Communicatieve rationaliteit en <i>the linguistic turn</i>	26
3.4 Resumé	27
Hoofdstuk 4: Disaster management in ontwikkeling	28
4.1 Disaster management in wetenschappelijke literatuur	28
4.1.1 Theoretische analyse disaster management	28
4.1.2 Invloed moderniteit en postmoderniteit op disaster management	31
4.1.3 Parallele ontwikkeling tussen disaster management met wetenschap	32
4.2 Praktische uitwerking disaster management	33
4.2.1 Disaster management bij rampen in Nederland	34
4.2.2 Disaster management bij rampen Buiten Nederland	36
Hoofdstuk 5: Het probleem van de postmoderniteit	40
5.1 Contradicties in postmoderniteit	40
5.2 Postmoderniteit, communicatieve rationaliteit en cultuur	41
5.3 (Post)moderne waarheid in ruimtelijke wetenschappen	43
5.3 Een alternatief voor postmoderne veiligheid	45
Hoofdstuk 6: Conclusie	48
Literatuurlijst	52

Hoofdstuk 1: Introductie

1.1 Waarom een filosofische insteek?

Op het oog lijken filosofie en de praktijk van reconstructie en wederopbouw na een ramp niet of nauwelijks met elkaar verwant. Waar filosofie in de common sense vaak als theoretisch wordt gezien, als hoogdravend, moeilijk en abstract, lijken reconstructie en wederopbouw twee begrippen die een meer praktisch karakter hebben. Toch hebben ze meer met elkaar te maken dan wordt gedacht.

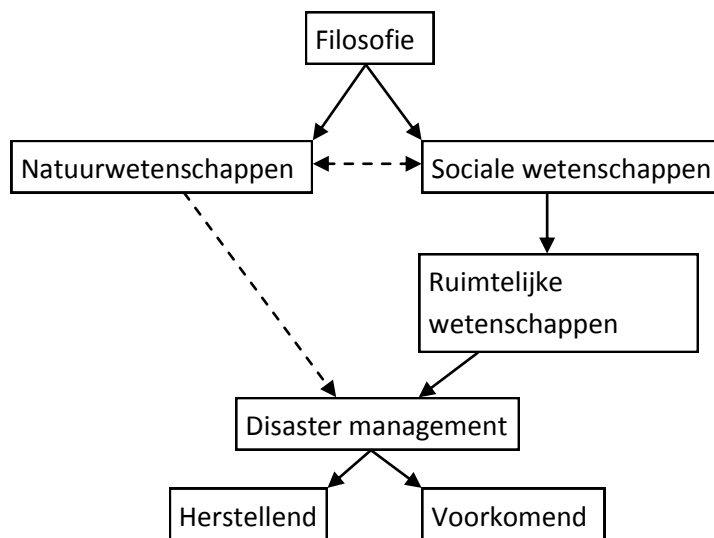
Letterlijk betekent filosofie ‘vriend van de wijsheid’ (Encyclo, 2015). Zo beschouwd houdt de filosofie zich bezig met de vraag wat wijsheid is, hoe we wijs met fenomenen moeten omspringen et cetera. Wijsheid zou dan gedefinieerd kunnen worden als de kunst om in alle levensomstandigheden juist te oordelen en te handelen (Encyclo, 2015). In algemene zin heeft filosofie dus te maken met het zoeken naar juiste manieren om de werkelijkheid proberen te lezen, en daarin te handelen en interveniëren. Wetenschappelijk gezien kan filosofie worden beschouwd de tak van de wetenschap die bezig is de werkelijkheid en de wereld om ons heen proberen te vatten, te begrijpen, kennis erover te vergaren, en die kan worden gezien van de basis van alle wetenschappen. Zo beschouwd gaat filosofie dus ook over de zeer praktische fenomenen in ons leven, en is daarmee per definitie ook relevant voor de vraag hoe we met rampen (en de periode daarna) moeten omgaan. Dit wordt door Boomkens (2011) bevestigd als hij beweert dat in de loop van de 20^e eeuw de aandacht van de filosofie wordt verbreed van louter metafysische en epistemologische onderwerpen naar de meer praktische en volgens Boomkens zelfs banale onderwerpen. Filosofie is niet alleen iets voor de ratio, maar het is relevant voor het alledaagse.

Deze masterscriptie wil met dit in het achterhoofd proberen ruimtelijke planning in het algemeen en disaster management in het bijzonder te beschouwen vanuit filosofisch oogpunt. Disaster management is een erg breed begrip. Ik definieer ‘disaster management’ daarom zoals Drabek (1991, in Pierce, 2003, pag. 211): *“civil defence and natural disaster responses”*. De wetenschappelijke component die Drabek nadrukkelijk in disaster management ziet zal ik verder buiten beschouwing laten. Het ontbreekt aan tijd en mogelijkheid om disaster management in zijn totaliteit in ogenschouw te nemen. Vandaar dat ik een afbakening maak à la Drabek: in deze thesis richt ik me op de wederopbouw vlak na een ramp en het proces van bescherming om de schade bij een volgende ramp minimaal te houden. Steeds als er in deze thesis over ‘disaster management’ wordt gesproken doel ik niet op disaster management in het algemeen, maar maak ik gebruik van de afbakening zoals ik hier heb genoemd. Hierbij maak ik gebruik van het onderscheid tussen ‘herstellend disaster management’ (wat dus gaat over het proces van wederopbouw) en ‘voorkomend disaster management’ (wat gaat over de vraag hoe rampen in de toekomst te voorkomen en schade daarvan te minimaliseren zijn). Dit onderscheid is van mijn hand en deze begrippen worden in deze thesis gebruikt om verderop in de thesis dit onderscheid beter te kunnen weergeven. Waar dit onderscheid nodig is gebruik ik (een van) deze begrippen. Als ik het heb over ‘disaster management’ (dus zonder genoemd onderscheid) bedoel ik ze allebei.

1.2 Waarom disaster management?

De reden dat ik gekozen heb om me op ‘disaster management’ te richten, heeft te maken met de relevantie van het thema. In de wereld gebeuren vele rampen, met vele slachtoffers en grote schade tot gevolg. Denk bijvoorbeeld aan de tsunami’s in Indonesië en Japen in respectievelijk 2004 en 2011. Denk aan de vuurwerkramp in Enschede, aan de orkaan Katrina die New Orleans heeft verwoest.

Maar ook de Tweede Wereldoorlog (WOII) is hier een goed voorbeeld van, of de watersnoodramp van 1953 in Zeeland en Zuid-Holland. Niet alleen is de schade aan mensenlevens groot, maar ook aan infrastructuur, huizen en voorzieningen. Om mensen weer een fatsoenlijk leven te kunnen laten leiden op locaties waar ze woonden is wederopbouw van levensbelang, evenals bescherming tegen mogelijke nieuwe rampen. Disaster management heeft daarmee direct invloed op mensenlevens. Vandaar dat wijsheid in mijn optiek er een onmisbaar onderdeel van is (of moet zijn): hoe in deze levensomstandigheid juist te oordelen en juist te handelen? Dit maakt filosofische reflectie op disaster management per definitie tot een nuttige bezigheid. Juist door filosofie en disaster management aan elkaar te koppelen (vanuit de gedachte dat filosofie niet alleen over abstracte zaken, maar ook over concrete zaken gaat (Boomkens, 2011)) kan er met een blik meer van buitenaf naar de praktijken van disaster management worden gekeken.

Figuur 1: Relaties tussen wetenschappelijke disciplines

1.3 Hoofdvraag en uitleg van de structuur

In de filosofie zijn in de loop van de tijd grote ontwikkelingen in denken te ontwaren, bijvoorbeeld een ontwikkeling van moderniteit naar postmoderniteit (zie hoofdstuk 3). Ook in disaster management is een transitie waar te nemen, kort gezegd van reactief naar proactief (zie hoofdstuk 4). In deze scriptie wil ik stilstaan bij deze ontwikkelingen om aan de hand van de overeenkomsten tussen ontwikkelingen in beide disciplines de invloed van de filosofie duidelijk te maken (zie figuur 1). Deze invloed loopt enerzijds via ontwikkelingen in sociale en de ruimtelijke wetenschappen, waar ik in deze thesis vooral bij stil sta, anderzijds ligt er een (meer indirecte) relatie met de natuurwetenschappen. Deze relatie kan uitgelegd worden doordat de feitelijke, technische interventies die voor disaster management gepleegd moeten worden uiteraard ook hun natuurwetenschappelijke invloed kennen. In deze scriptie ga ik hier verder niet op in. De invloed van natuurwetenschappen en sociale wetenschappen komt kort aan bod om de verdere ontwikkeling in de sociale wetenschap te kunnen begrijpen, maar wordt verder niet uitgediept. Vervolgens wil ik vanuit de filosofie bespreken hoe de huidige praktijk van disaster management verrijkt zou kunnen worden. Vandaar dat ik de volgende onderzoeksvraag heb geformuleerd:

Op welke wijze heeft de filosofische transitie van moderniteit naar postmoderniteit disaster management beïnvloed, en op welke manier kan filosofische kritiek op de postmoderniteit van positieve invloed zijn op disaster management?¹

Zoals ik al kort aangaf, laat de geschiedenis van de filosofie zien dat er gedurende eeuwen op verschillende wijzen naar de werkelijkheid is gekeken. Aristoteles had een andere visie op de werkelijkheid dan zijn leermeester Plato. Nietzsche haatte Kant (Winegar, 2002), in zijn latere leven bekritiseerde Wittgenstein datgene wat hij jaren daarvoor geschreven had (Störig, 2002), en zo zijn er talloze voorbeelden te geven (zie hoofdstuk 3). Deze veranderingen in zienswijzen staan niet op zichzelf, maar hebben bijvoorbeeld ook invloed (gehad) op andere wetenschappelijke disciplines. Om deze invloed op bijvoorbeeld sociale wetenschappen en ruimtelijke wetenschappen te kunnen begrijpen, zal hoofdstuk 3 in het teken staan van een bespreking van de filosofische ontwikkeling van moderniteit naar postmoderniteit. Ik behandel daarvoor de belangrijkste vindingen van (voor deze thesis relevante) filosofen uit die periodes. Verder ga ik ook in op de invloed van en reactie op die vindingen. Hierbij moet aangetekend worden dat ik student ruimtelijk wetenschappen ben, en geen filosofiestudent. Om die reden zal ik vooral gebruik maken van secundaire bronnen en moet beseft worden dat aangehaalde filosofen gebruikt zijn volgens de interpretaties van de in de referenties aangehaalde auteurs.

Met deze filosofische beschouwing in het achterhoofd zijn ook de veranderingen in sociale wetenschappen in het algemeen en ruimtelijke wetenschappen in het bijzonder beter te begrijpen. Hoofdstuk 3 zal zich dan óók toespitsen op deze disciplines en zal een bescheiden poging doen om ontwikkelingen in beide wetenschapsdisciplines weer te geven. De ontwikkelingen in de ruimtelijke wetenschappen staan namelijk niet los van de ontwikkelingen in de sociale wetenschappen. Het hoofdstuk kan worden gezien als de filosofische basis van waaruit deze thesis zich zal uitbouwen. In dit hoofdstuk wordt veel geciteerd. Dit is omdat met citaten bepaalde filosofische gedachten beter zijn weer te geven dan met parafrases van mijn hand.

Hoofdstuk 4 zal een literatuurstudie zijn die verschillende voorbeelden van disaster management onder de loep neemt. Hoe is er bij verschillende rampen omgegaan met wederopbouw en reconstructie van locaties en hoe wordt in wetenschappelijke literatuur op meer abstracte wijze naar disaster management gekeken? De link met hoofdstuk 3 ligt in het feit dat de verschillen die aan bod komen uiteindelijk een filosofische grondslag kennen. Dit zal uiteraard ook uitgelegd worden.

Hoofdstuk 5 bespreekt filosofische kritiek op de postmoderniteit. Hierbij wordt net als in hoofdstuk 3 en 4 een structuur gehanteerd van een filosofisch begin, wat daarna toegepast wordt op sociale en ruimtelijke wetenschappen en vervolgens op disaster management. Hierdoor worden filosofie en disaster management nadrukkelijk aan elkaar verbonden en worden aanbevelingen gedaan om vanuit de filosofische kritiek op de postmoderniteit disaster management anders in te vullen. Ook wordt kort aandacht besteed aan het aspect veiligheid ten aanzien van de postmoderne invalshoek van wetenschap. Disaster management heeft namelijk altijd een veiligheidsaspect: hoe kunnen we de samenleving optimaal beveiligen tegen eventuele rampen in de toekomst?

Hoofdstuk 6 maakt vervolgens de balans op en zal concreet antwoord geven op de hoofdvraag.

---

¹ Ook hier geldt dat disaster management moet worden begrepen vanuit het oogpunt van wederopbouw na een ramp (herstellend disaster management) en het proces om bij een eventuele volgende ramp de schade te minimaliseren (voorkomend disaster management).

1.4 Doelstelling

Met deze thesis probeer ik een heldere en kritische reflectie te geven op hoe disaster management door filosofische ontwikkelingen is beïnvloed. Ook ga ik in op de vraag hoe er naar disaster management kan worden gekeken vanuit een invalshoek die de moderniteit herinterpreteert in een overwegend postmoderne context. Ik richt me daarbij allereerst op de in het werkveld acterende planologen. Zij kunnen vanuit hun academische opleiding in het disaster management een belangrijke schakel zijn. Met hun kennis van planologische theorieën en praktijken zijn zij in staat om problemen te analyseren en te zoeken naar professionele oplossingen. Door planologen een kritische beschouwing aan te reiken van de filosofische oorsprong van ruimtelijke wetenschappen en mogelijke kritieken op de postmoderne invloeden van deze tijd (zie o.a. De Roo & Voogd, 2004), hoop ik dat ze verrijkt worden in hun professionaliteit. Ik hoop dat ze daardoor zien op welke wijze het ook mogelijk is om naar ruimtelijke wetenschap en disaster management kan te kijken. Verder richt ik me ook op studenten Ruimtelijke Wetenschappen. Juist door een andere invalshoek dan gebruikelijk te kiezen, hoop ik het blikveld van studenten te verrijken, juist met het oog op hun actieve arbeidsloopbaan.

Dit alles kan echter alleen op zinvolle wijze gebeuren als ik voordien verantwoording afleg van mijn werkwijze. Daarom zal voor optimaal begrip hoofdstuk 2 beginnen met een methodologische verantwoording.

Tot slot wil ik van de gelegenheid gebruik maken om de heren Beaumont en Rauws te bedanken voor hun nuttige, inhoudelijke commentaren. Ik wil verder ook Arjan Klok noemen die, met name op filosofisch vlak, mij van nuttige tips heeft voorzien. Ook wil ik Henk Vogel bedanken, voor zijn taalkundige tips.

Hoofdstuk 2: Methodologische verantwoording

Dit hoofdstuk is ervoor bedoeld om de methode van deze thesis uit te leggen. Verantwoording van wat gedaan is is immers nodig om tot een academisch verantwoorde tekst te komen.

2.1 Het belang van (filosofische) literatuurstudie

Deze thesis is vermoedelijk wat anders van opzet dan de gemiddelde masterthesis die aan de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen geschreven wordt. Ik heb er namelijk voor gekozen geen studie te doen op basis van concrete cases in het veld of op basis van zelf gewonnen ruimtelijke data. Voor de ruimtelijke wetenschappen zijn dergelijke studies uiteraard van belang. Het leek mij echter de moeite waard juist een meer kritisch filosofische studie te doen naar een fenomeen in de ruimtelijke wetenschap.

De filosofie wordt wel eens de basis van alle wetenschap genoemd, waar logischerwijs ook de ruimtelijke wetenschappen onder vallen. Deze basis gaat terug tot ver voor het begin van de jaartelling. Hans Joachim Störig (2010, pag. 21) zegt hierover: *“De wijsbegeerte als poging om met behulp van het denken de raadselen van het bestaan op te lossen, niet alleen van de omringende wereld, maar ook die van het eigen innerlijk, is ouder dan de eerste filosofische teksten die ons overgeleverd zijn.”* In de kern gaat filosofie dus over de vraag hoe de wereld in elkaar zit. Zeker in de vroege oudheid waren filosofen tegelijk ook (natuur)wetenschappers (of andersom). Een bekend voorbeeld is Thales (6^e eeuw voor Christus), een wiskundige van wie een nog steeds beroemde stelling afkomstig is. Volgens de overlevering hield hij zich ook bezig met het ontstaan van de wereld en met metafysica.

Een ander zeer bekend voorbeeld is Pythagoras (580-500 v. Chr.). Zijn roem komt grotendeels door het ontwikkelen van de stelling van Pythagoras.² Bij Pythagoras stond de wiskunde niet op zichzelf. Hij stelde de wiskunde centraal in zijn filosofie. *“De pythagoreïsche leer ziet de getallen als het eigenlijke geheim en als de bouwstenen van de wereld. Elk van de grondgetallen van 1 tot 10 heeft zijn bijzondere kracht en betekenis, vooral het ‘volmaakte’ getal 10. De harmonie van de wereld (...) berust erop dat alles in haar naar getalsverhoudingen gevormd is. Dat blijkt voor Pythagoras vooral bij de muziek.* (Störig, 2010, pag. 134). Vrij geassocieerd zou men hier al een relatie met de moderniteit (zie §3.1) in kunnen zien: de werkelijkheid is vanuit deze aanname namelijk volledig te kennen en te beschrijven.

Ook de in ruimtelijk academische kringen veel aangehaalde Aristoteles is bekend om zijn brede wetenschappelijke interesse. Van hem zijn boeken bekend over logica, natuurwetenschap, metafysica, ethiek, politiek en over letterkunde en retorica (Störig, 2010).

In de loop der tijd gingen wetenschappers hoe langer hoe meer zich bezighouden met specifieke terreinen van wetenschap. Tegenwoordig zijn er talloze disciplines met talloze wetenschappers die in de marge³ onderzoek doen. Emanuel Rutten geeft dit over de wiskunde als volgt treffend weer: *“Hoe vollediger het beeld, hoe dieper het inzicht in deze werkelijkheid. Wiskundig onderzoek heeft dus als doel om de wiskundige werkelijkheid zo goed mogelijk te verkennen en bloot te leggen. Uit deze opvatting over wiskunde putten vele wiskundigen hun broodnodige inspiratie en motivatie om door te gaan met het uitermate inspannende onderzoek dat tegenwoordig tot niet meer leidt dan marginale*

---

² $A^2 + B^2 = C^2$

³ Louter beschrijvend bedoeld, niet met de negatieve lading die in de common sense-betekenis van de uitdrukking kan liggen.

resultaten op uitermate specialistische deelgebieden.” (Rutten, 2005, pag. 1). En zo geldt dat ook voor andere wetenschappelijke disciplines. Doordat men meer is gaan weten, is men in staat op steeds specialistischer gebieden onderzoek te doen. Niet alleen op natuurwetenschappelijk of filosofisch vlak, maar ook op sociaal en ruimtelijk wetenschappelijk vlak. Dat is niet erg, maar juist daarom leek het mij goed juist een filosofisch georiënteerde thesis te schrijven over net zo’n marginaal onderwerp.

De ruimtelijke wetenschap staat niet op zichzelf, verschillende disciplines daarbinnen ook niet en overkoepelende thema’s ook niet. Vandaar dat ik voor een literatuurstudie heb gekozen. De (directe) ervaring mag volgens verschillende filosofen dan wel de bron van kennis zijn (empiristen, Russell, 1967), maar volgens O’Leary (2010) kan zelfs de rijkste ervaring *anecdotal* worden als het niet wordt beschouwd in een bredere context. Het inzicht in de context is een van de grote toegevoegde waarden aan het gebruiken van literatuur. Maar er zijn meerdere argumenten te noemen. In Clifford et al. (2012, pag. 17) worden Blaxter et al. (2006) aangehaald, die tien redenen geven waarom literatuur van belang is voor een onderzoek.⁴ Blaxter doelt met deze redenen vooral op het leren begrijpen en laten verrijken van de eigen positie en perceptie van de onderzoeker op het te bestuderen onderwerp. Concreet voor deze thesis betekent dit dat ik praktijken van disaster management wil begrijpen vanuit onderliggende filosofische grondhoudingen. Door nadrukkelijk aandacht te geven aan filosofische literatuur, kunnen die grondhoudingen in disaster management sneller herkend worden. Door nadrukkelijk aandacht te geven aan literatuur over disaster management (en daarmee aan verschillende methoden van disaster management) kunnen filosofische gedachten beter worden toegesneden op kennis over disaster management. Er kan gesproken worden van een kruisbestuiving: door de filosofie kan disaster management beter begrepen worden, en door disaster management kan filosofie in een bredere context worden geplaatst. Om dit te kunnen bereiken is literatuuronderzoek van vitaal belang, zodoende ook voor mijn hoofdvraag: *Op welke wijze heeft de filosofische transitie van moderniteit naar postmoderniteit disaster management beïnvloed, en op welke manier kan filosofische kritiek op de postmoderniteit van positieve invloed zijn op disaster management?*

In deze thesis, waarin de ontwikkelingen in herstellend en beschermend disaster management filosofisch worden geduid en tegen een kritisch voetlicht worden gehouden, zijn met name de punten 1, 2, 3, 5, en 8 van belang (zie voetnoot 4). Het doel van het filosofisch kader van hoofdstuk 3 is om een indruk te geven van ontwikkelingen in de basisprincipes van de vormgeving van wetenschap. Bovendien is dit hoofdstuk gebruikt om een context te creëren waarin disaster management een plaats krijgt. Vanuit die bredere context zal in hoofdstuk 5 disaster management worden getoetst aan de ideeën van hoofdstuk 3, wat aansluit bij punt 5 van Baxter. In hoofdstuk 4 kan

---

4

1. *“It will give you ideas.*
2. *You need to understand what other researchers have done in your area.*
3. *To broaden your perspectives and set your work in context.*
4. *Direct personal experience can never be enough.*
5. *To legitimate your arguments.*
6. *It may cause you to change your mind.*
7. *Writers (and you will be one) need readers.*
8. *So that you can effectively criticize what others have done.*
9. *To learn more about research methods and their application in practice.*
10. *In order to spot areas which have not been researched.”*

(Blaxter et al. 2006, pag. 100)

daarom punt 8 van Blaxter in acht worden genomen. Hoofdstuk 5 kan uiteraard niet zonder een beschrijving van disaster management door de ogen van verschillende wetenschappers. In hoofdstuk 4 wordt hier aandacht aan besteed. Het dient als contextbeschrijving voor de discussie van hoofdstuk 5.

2.2 Verantwoording van literatuurkeuze en structuurkeuze

In het begin van dit hoofdstuk is uitgelegd waarom ik voor een filosofisch georiënteerde thesis heb gekozen. In een fatsoenlijke thesis moet uiteraard ook verantwoord worden waarom bepaalde keuzes gemaakt zijn, met betrekking tot bijvoorbeeld de structuur en literatuurkeuze. Daar ga ik nu kort op in.

Zoals al aangegeven is hoofdstuk 3 een theoretisch (filosofisch) kader waarbinnen de rest van de thesis moet worden begrepen. Nu is filosofie een ontzettend breed begrip, en is er in de loop der eeuwen ontzettend veel gefilosofeerd en geschreven. Het zou een hachelijke onderneming zijn al deze ontwikkelingen in enkele pagina's weer te geven. Om tot een historisch en filosofisch zo correct mogelijke beschrijving van filosofische gedachten en ontwikkelingen te komen, zouden er talloze pagina's aan moeten worden besteed. Een van de bekendste inleidingen in de filosofie ('Geschiedenis van de filosofie' van Störig (2010)) heeft alleen al bijna 900 pagina's en Störig geeft zelf al aan dat hij verre van volledig is in zijn werk. Als een filosoof het zelf al niet kan in 900 pagina's, dan lukt het mij al helemaal niet in pakweg 15 pagina's. Het kan ontzettend interessant en verrijkend zijn om juist de primaire teksten van filosofen in te duiken en proberen te begrijpen. Dit vergt echter ongelofelijk veel tijd en is voor het doel van deze thesis ook niet per se nodig.

Dit is precies de reden dat ik in dit hoofdstuk vooral secundaire bronnen heb gebruikt, waarin Störig en Boomkens een belangrijk aandeel hebben. Deze auteurs hebben namelijk beiden een standaardwerk geschreven waarin filosofen en filosofische gedachten heel overzichtelijk per tijdsperiode worden behandeld, en waarin filosofen ook zelf worden aangehaald. Beiden hebben geprobeerd dit zo neutraal mogelijk te doen, maar beide auteurs erkennen van zichzelf dat ze zichzelf niet volledig kunnen uitschakelen. Daarom klinken in deze thesis ook hun interpretaties door. Dat geldt overigens voor alle auteurs die worden aangehaald.

Uiteraard is het niet bij Störig en Boomkens gebleven. Waar mogelijk heb ik primaire citaten van filosofen toegevoegd om ideeën zo puur mogelijk weer te geven. Andere secundaire bronnen zijn gekozen vanwege hun expertise op filosofisch vlak.

In het tweede deel van hoofdstuk 3, waar het meer gaat over filosofische toepassing in sociale en ruimtelijke wetenschappen, blijkt ik een kind van de Groningse school. Door Groningse ruimtelijke wetenschappers is genoeg geschreven over de verhouding tussen moderniteit en postmoderniteit in de ruimtelijke wetenschappen. Waar ik het filosofische fundament waarop deze auteurs de moderniteit en postmoderniteit in de ruimtelijke wetenschappen bouwen niet altijd even sterk vind⁵, weten zij helder weer te geven hoe dit zich volgens hen concreet geuit heeft in manieren van ruimtelijke wetenschapsbeoefening. Met 5 jaar studie aan de FRW in Groningen ben ik hierdoor onbetwist beïnvloed. Vandaar dat 'Groningse' auteurs als Voogd en De Roo niet ontbreken.

---

⁵ In mijn optiek gebeurt dit soms té kort door de bocht, niet altijd goed onderbouwd en soms zelfs onjuist. Dit is een reden dat ik in hoofdstuk 3 meer vanuit de filosofie zelf het theoretisch kader heb geprobeerd te bouwen.

Het is de goede lezer al opgevallen dat in hoofdstuk 3 vooral boeken gebruikt zijn en nauwelijks literatuur uit wetenschappelijke artikelen. Ook dit heeft te maken met doel van hoofdstuk 3. Het gaat mij hier namelijk niet direct om de recente stand van zaken in de wetenschap of om uitkomsten van concreet onderzoek te laten zien. Hoofdstuk 4 daarentegen maakt wel veel gebruik van literatuur uit wetenschappelijke tijdschriften. De belangrijkste reden hiervoor is dat onderzoek naar disaster management in veel gevallen gepaard gaat met een studie naar een of meerdere concrete gebeurtenissen. Wetenschappers publiceren wat ze gevonden hebben in gerenommeerde tijdschriften, om op die manier bij te dragen aan kennisvermeerdering. Bovendien is er niet een algemene handeling die moet gebeuren om een gebied na een ramp te herstellen en/of een ramp in de toekomst te voorkomen. Artikelen die over concrete rampsituaties gaan zijn geselecteerd op basis plaats en tijd van de ramp. Beseffend dat deze selectie subjectief is en dat andere keuzes ook te rechtvaardigen zijn, is mijn insteek geweest om te laten zien hoe in verschillende periodes en op verschillende plekken in de wereld zowel herstellend als beschermend disaster management vorm heeft gekregen. Zo worden de watersnoodrampen van 1953 in Zuid-Nederland, van 2006 in New Orleans en van 2004 in Indonesië aangehaald, evenals de vuurwerkramp in Enschede en de tsunami en kernramp in Fukushima. Dit zijn voorbeelden van rampen die in Nederland (en ook in de rest van de wereld) het nieuws hebben gedomineerd. Dit zorgt er bijna vanzelfsprekend voor dat er ook in de wetenschappelijke literatuur over geschreven wordt. Ik had ook aandacht kunnen besteden aan bijvoorbeeld 9/11 of aan aardbevingen in Nepal of Nieuw-Zeeland. De keuze van de eerder genoemde rampen kan worden verklaard door interesse in waterproblematiek, wat mede gevormd is door mijn bachelorthesis, waarin het ging over dynamisch kustbeheer op Terschelling. Dat de vuurwerkramp in Enschede wordt aangehaald, heeft te maken met de manier waarop daar met herstellend disaster management is omgegaan.

De meer algemeen theoretische artikelen die aan het begin van hoofdstuk 4 aan bod zijn gekomen zijn met name geselecteerd om de diversiteit door de tijd heen te laten zien. In de jaren '50 werd namelijk anders gedacht over de praktijk van disaster management dan begin 21^e eeuw. Juist door de veranderingen door de tijd heen te tonen, is ook de invloed van filosofische veranderingen terug te herkennen. Deze combinatie van praktisch en theoretisch geïntereerde artikelen over disaster management maakt het mij mogelijk om zowel interne relaties als externe relaties met de filosofie te kunnen leggen. Dat laatste gebeurt voornamelijk in hoofdstuk 5. Door namelijk filosofische kritiek op de postmoderniteit te behandelen probeer ik dit voor disaster management concreet te maken. Doel hiervan is om aan te geven dat typisch moderne ideeën juist verrijkend kunnen zijn voor disaster management.

Vanuit deze vier hoofdstukken zal ik in hoofdstuk 6 de voorgaande hoofdstukken kort resumeren en de hoofdvraag beantwoorden.

Op die manier probeer ik een masterthesis te produceren op op zinvolle wijze vanuit een meer afstandelijke positie naar disaster management te kijken en daar suggesties voor te doen.

Hoofdstuk 3: Van moderniteit naar postmoderniteit: doorwerking in verschillende disciplines

Om de thematiek van deze masterscriptie zo optimaal mogelijk te begrijpen is het belangrijk om eerst de filosofische context duidelijk te maken waarbinnen het thema van deze thesis moet worden begrepen. Ik zal beginnen met een algemeen filosofische weergave moderniteit en postmoderniteit. Dit is van belang om de toepassing hiervan in de sociale wetenschappen en specifiek de ruimtelijke wetenschappen te kunnen begrijpen. Disaster management is immers een discipline waar ook de ruimtelijke planning een grote rol in heeft. Vandaar dat ik het noodzakelijk acht om niet alleen binnen de ruimtelijke planning te blijven, maar een filosofisch kader te schetsen. Ontwikkelingen in de wetenschap staan immers niet op zichzelf. Tijd, ruimte en kennis ontbreken om een claim van volledigheid te kunnen doen. Her en der zal ongetwijfeld te kort worden gedaan aan precieze nuances die filosofen in hun werk leggen wanneer ik ze bespreek. Voor deze thesis echter staat dit in mijn opinie het algemene begrip van de context niet in de weg.

Na de algemeen filosofische bespreking van moderniteit en postmoderniteit zal ik ingaan op toepassingen hiervan in eerst de sociale wetenschappen als overkoepelende discipline en vervolgens zal ik nog meer afbakenen naar de toepassingen in de ruimtelijke wetenschappen.

3.1 Moderniteit: invloed op filosofie

In de ruimtelijke wetenschappen was sinds de opkomst ervan het idee van de moderniteit het leidende filosofische paradigma (De Roo & Voogd, 2004). Het heeft belangrijke invloed gehad in deze discipline, maar in latere perioden is afstand gedaan van veel van de gedachten van de moderniteit. Om de paradigmashift die hiermee gepaard ging te kunnen begrijpen moet eerst uitgelegd worden wat er dan precies met moderniteit bedoeld wordt.

Volgens filosoof René Boomkens (2011) wordt met ‘modern’ meer bedoeld dan gebruikelijke betekenissen als ‘hedendaags’, ‘vernieuwend’ en ‘bij de tijd’. Het moet als een historisch contrastbegrip worden gezien. Historisch, omdat het begrip in veel wetenschappelijke disciplines voor een bepaalde invloedrijke periode in de geschiedenis staat. Contrastbegrip, omdat het begrip symbool staat voor een verandering van denken over en kijken naar de wereld in vergelijking met wat daarvoor en daarna gangbaar was. De moderniteit zelf is dus een voorbeeld van een paradigmashift (zie §3.3.1). Centraal kenmerk van de moderniteit is volgens Boomkens (2011) de overgang van een traditionele samenleving naar een ‘moderne’ samenleving; van een meer besloten gemeenschapsleven, naar een die open, onvoorspelbaar en snel wisselend is.

De identiteit van de mensen werd in ‘de pre-moderne tijd’ door morele en sociale tradities gevormd. Ze leefden in hechte gemeenschappen. Ervaringen van mensen waren gestoeld op geleidelijke leerprocessen (Boomkens, 2011) die belangrijk waren in wat we nu ‘de traditionele dorpscultuur’ zouden noemen⁶.

Moderniteit geeft (als contrastbegrip dus) een verandering weer, naar een samenleving waar geloof in vooruitgang is, waar de ervaring gebaseerd is op de *shock of the new*. De moderniteit geeft een houding weer om het nieuwe (wat noodzakelijk nog niet ervaren is) ervaarbaar te maken.

---

⁶ Denk aan dorpen waar een sterke gemeenschapscultuur en sociale controle heerst.

Boomkens verduidelijkt dit met een voorbeeld. Verschillende denkers aanhalend beschouwt hij de stad namelijk als typisch modern fenomeen: *“De stad is de voornaamste bewijsplaats voor het bestaan van de moderniteit, van de typisch moderne ervaringswijze en cultuur.”* (Boomkens, 2011, pag. 110) Dit kan worden begrepen door de stad en haar dynamiek als relatief nieuw en specifiek te zien. De industrialisering was het begin van een verschuiving van een vooral agrarische economie naar een economie vol uitvindingen en vernieuwende technieken die op tal van terreinen ‘de ervaring van ‘het nieuwe’ mogelijk maakte. Denk aan de ontwikkeling van de stoommachine, nieuwe levensreddende medicijnen, de verzelfstandiging van de mens. Of zoals Boomkens (2011, pag. 120) zegt wanneer hij Georg Simmel behandelt: *“(…) de stad moet worden gezien als een relatief nieuwe en heel specifieke manier van leven van collectieve en individuele aard.”* De moderne stad werd hét toonbeeld van enerzijds het besef van verlies van de traditionele, collectieve leerproces uit de ‘pre-moderne dorpscultuur’ waardoor de ervaring zich liet leiden en anderzijds vooruitgang, vanonvoorspelbaarheid, van ontwikkeling van techniek, van individualisering, de shockervaring van ‘het nieuwe’. Moderniteit geeft dus een overgang weer van traditie naar vernieuwing. Moderniteit heeft vooruitgang, verandering en voortdurende breuken met het voorgaande als kenmerken. Moderniteit houdt volgens Van Peperstraten (1999, die Max Weber aanhaalt) ook rationalisering in. Met moderniteit als contrastbegrip in het achterhoofd kan die rationalisering vanuit de Verlichting worden begrepen (zie ook Allmendinger 2009).

3.1.1 Het belang van de Verlichting

De Verlichting dankt haar grote bekendheid vooral aan de Franse Revolutie. De opstand tegen de aristocratische elite van de Fransen nam radicale vormen aan en zorgde ervoor dat de absolutistische monarchie in Frankrijk tot een republiek omgevormd werd. Deze Franse Revolutie mag, juist vanwege haar radicaliteit (Störig, 2010), dan het bekendste fenomeen van de Verlichting zijn, de bron van de Verlichting is het zeker niet (Störig, 2010; Van Peperstraten, 1999; Boomkens, 2011). Voorlopers en aanjagers van de Verlichting zoals we die vanuit Frankrijk kennen (zowel maatschappelijk (Franse Revolutie) als filosofisch) moeten in de Reformatie (Boomkens, 2011) en in de Engelse filosofie (Störig, 2010 en Van Peperstraten, 1999) worden gezocht. Van Peperstraten (pag. 78) formuleert dit als volgt:

“De Verlichting, het streven om ‘licht’ in de ‘duisternis’ te brengen, betekent een strijd tegen de onwetendheid en het bijgeloof, waarvoor volgens de Verlichters zowel de wereldlijke als de kerkelijke autoriteiten verantwoordelijkheid zijn.”

Hier is, zij het impliciet, de roep om ‘the shock of the new’ in te herkennen, zoals eerder genoemd: Er moet niet meer uitgegaan worden van wat de traditie het volk altijd heeft bij proberen te brengen; de wereldlijke en geestelijke aristocratie moet niet klakkeloos worden gevolgd. Mondigheid en rationaliteit bleken de gouden trofeeën van de Verlichting. Autonomie werd het hoogste goed en vanuit die autonomie kon men zich ontworstelen aan de ‘traditionele dorpscultuur’ en kon men op zoek gaan naar een ‘stadscultuur’ waar vooruitgang, zelfontplooiing en de zoektocht naar het (rationeel) nieuwe het levensmotto was. De Reformatie, waarin Luther en Calvijn zich afkeerden van de toentertijd autoritaire Rooms-Katholieke kerk, werd een noemenswaardige voorloper op het Verlichtingsdenken in Europa, niet alleen theologisch, maar ook sociaal en politiek gezien (McGrath, 2008). Er ontstond langzaam maar zeker behoefte aan autonomie en rationaliteit. Deze behoefte vinden we terug in de ontwikkeling van de filosofie in deze periode uit de geschiedenis. Gesterkt

door de Reformatie en de invloed van het empirisme vanuit Engeland werd de Verlichting in Frankrijk een zeer invloedrijke stroming⁷.

3.1.2 Rationalisme en Empirisme: het belang van beide stromingen in de Verlichte Moderniteit

Een van de meest invloedrijke filosofen van het Franse Verlichtingsdenken is zonder twijfel René Descartes. Hij is bekend geworden vanwege zijn poging om metafysische thema's (zoals 'God' en 'Ziel') te duiden. Hij wilde namelijk over deze thema's kunnen spreken vanuit een absoluut zekere basis (Störig, 2010). Descartes probeerde dit op de volgende manier:

"I am in doubt as to the propriety of making my first meditations in the place above mentioned matter of discourse; for these are so metaphysical, and so uncommon, as not, perhaps, to be acceptable to everyone. And yet, that it may be determined whether the foundations that I have laid are sufficiently secure, I find myself in a measure constrained to advert to them. I had long before remarked that, in relation to practice, it is sometimes necessary to adopt, as if above doubt, opinions which we discern to be highly uncertain, as has been already said; but as I then desired to give my attention solely to the search after truth, I thought that a procedure exactly the opposite was called for, and that I ought to reject as absolutely false all opinions in regard to which I could suppose the least ground for doubt, in order to ascertain whether after that there remained aught in my belief that was wholly indubitable. Accordingly, seeing that our senses sometimes deceive us, I was willing to suppose that there existed nothing really such as they presented to us; and because some men err in reasoning, and fall into paralogisms, even on the simplest matters of geometry, I, convinced that I was as open to error as any other, rejected as false all the reasonings I had hitherto taken for demonstrations; and finally, when I considered that the very same thoughts (presentations) which we experience when awake may also be experienced when we are asleep, while there is at that time not one of them true, I supposed that all the objects (presentations) that had ever entered into my mind when awake, had in them no more truth than the illusions of my dreams. But immediately upon this I observed that, whilst I thus wished to think that all was false, it was absolutely necessary that I, who thus thought, should be somewhat; and as I observed that this truth, I think, therefore I am (COGITO ERGO SUM), was so certain and of such evidence that no ground of doubt, however extravagant, could be alleged by the sceptics capable of shaking it, I concluded that I might, without scruple, accept it as the first principle of the philosophy of which I was in search." (Descartes, 2008)

Dit citaat laat zijn werkwijze zien: methodisch aan alles twijfelen, om te kijken of er een absoluut zekere basis te vinden is, waarop hij later zijn filosofie kan funderen. De ontwikkeling van zijn *Cogito ergo sum* was hierdoor de eerste stap. Het was voor Descartes een absoluut zekere ondergrond (Russell, 1967). Van hieruit probeerde Descartes zijn gedachten over de werkelijkheid op te bouwen, om te kijken of er een ware filosofie kon ontstaan. Descartes ontdekte dat er (naast de ongeschapen God) twee geschapen substanties, die niet bewezen of herleid konden worden, bestaan: 'de geest' (het denken) en 'de wereld van de lichamen' (de materiële wereld). Hij wilde aantonen dat vanuit deze twee axiomatische substanties een degelijke filosofie kon worden opgebouwd, gestoeld op volwaardige kennis. Volwaardige kennis was voor Descartes alleen datgene "(...) wat het denkend

---

⁷ Overigens ook in Engeland zelf, en in Duitsland (Störig, 2010)

verstand in volledig begrijpelijke, rationele, wiskundige begrippen kan uitdrukken." (Störig, 2010, pag. 342). Dit op 'de geest' toepassend, kwam hij, zoals genoemd, uit op *Cogito ergo sum*, voor de materiële wereld was voor Descartes de eigenschap 'uitgebreidheid' (het innemen van ruimte) van groot belang. Het voert te ver om dieper in te gaan op hoe hij tot deze specifieke conclusie komt. Voor nu is het slechts van belang om te weten dat voor Descartes zijn bevinding over uitgebreidheid een overtuigend argument was om te stellen dat de hele fysica, dat wil zeggen de hele materiële wereld, op streng wiskundige manier kon worden geconstrueerd. (Störig, 2010). Van uit de algemeenheid kon de bijzonderheid worden geredeneerd, zoals Russell (1967) het zegt. Deductie bleek dé filosofische methode hiervoor.

Descartes legde dus nadruk op de ratio in het beschrijven en kennen van de wereld. Deze nadruk op rationaliteit is kenmerkend in heel het gedachtegoed van de Verlichting en daarmee 'het' modernistische denken. Andere invloedrijke gedachtelijnen die door de Verlichting tot stand zijn gekomen waren het empirisme, het scepticisme, het materialisme en het deïsme. Het empirisme was hierbij de belangrijkste tegenhanger van het rationalisme van Descartes. Epistemologisch gezien bewandelt het empirisme namelijk een andere weg dan het rationalisme: "*We have no source of knowledge in subject area, S, or for the concepts we use in S other than sense experience.*" (Markie, 2013). Dit is in tegenstelling tot het rationalisme van onder anderen Descartes, waar deductie de methode en de rede de bron is voor kennis, *a priori*. Deze filosofische stroming ontstond in Engeland, waar de middeleeuwse filosoof Roger Bacon al verkondigde dat de ervaring het fundament is van alle weten en filosofie (Störig, 2010). John Locke bouwde in de 17^e eeuw het fundament voor een invloedrijke empirische filosofie. Hij verspreidde het idee dat "*aan elke filosofische beschouwing eerst een onderzoek vooraf moet gaan naar het vermogen van het verstand en naar de objecten die wel en die niet binnen zijn bereik liggen.*" (Störig, 2010, pag. 376) Hier ligt een belangrijk verschil met rationalisme, dat juist stelt dat kennis vooral vanuit de rede ontstaat.

Ondanks dat het verschil tussen rationalisme en empirisme (door onder anderen Russell, 1967) een van de grootste controversen uit die tijd wordt genoemd, hebben beide stromingen wel in ieder geval één belangrijke overeenkomst. Beiden waren ze op zoek naar het antwoord op de vraag op welke manier de werkelijkheid te vatten was en hoe zekere kennis van deze werkelijkheid te kunnen verkrijgen. Hierbij geloofden beide tradities in cumulatie van kennis, in vooruitgang. Beide stromingen waren door de Verlichting beïnvloed.

3.1.3 Kant: een invloedrijk Verlichtingsdenker

Dat was ook de Immanuel Kant, een van de belangrijkste Duitse Verlichtingsfilosofen, en misschien wel de meest invloedrijke filosoof uit de Westerse geschiedenis. De aloude spreuk *Sapere aude!* ('Durf te denken!') blies Kant nieuw leven in. Hij zag als ideaal dat iedereen zijn eigen verstand durfde te gebruiken om autonoom te zijn, en hij niet klakkeloos zou buigen voor een of andere autoriteit (Van Peperstraten, 1999).

Kant (beroemd vanwege zijn drie 'Kritieken') wordt gezien als de grondlegger van de bewustzijnsfilosofie (Boomkens, 2011) Deze stroming in filosofie gaat ervan uit dat de basis van kennis in het menselijk subject ligt. In de tijd van Kant stond de vraag centraal of het mogelijk is iets volledig objectief te kennen of niet. Anders geformuleerd: ligt de bron van kennis in de ratio, of in de ervaring (rationalisme vs. empirisme)? Kant was geen empirist in de zin dat hij vond dat de mens als *tabula rasa* geboren wordt. Het is niet zo dat kennis begint bij de werkelijkheid (Van Peperstraten, 1999). Daarnaast kunnen we dingen op zichzelf (*Ding an sich*) niet louter objectief kennen. Störig (2010)

verduidelijkt dit punt door middel van causaliteit. Zien we een rollende bal tegen een andere bal stoten, dan zien we dat die andere bal eveneens gaat rollen. Met David Hume zegt Kant dat vanuit deze ervaring causaliteit niet direct is waar te nemen; wat direct waarneembaar is, is een opeenvolging van gebeurtenissen. Door deze ervaring rationeel en analytisch te verwerken, komen we tot de conclusie dat er causaliteit bestaat. De ratio zorgt dus voor kennisproductie. Volledig objectief is deze kennis niet (in tegenstelling tot wat Descartes dacht). Het *Ding an sich* (het ding op zichzelf), valt objectief namelijk noodzakelijk niet te kennen (denk aan causaliteit). Het enige wat te kennen is, en waar over te rationaliseren valt, is de manier waarop dingen op ons overkomen. Voor Kant is (in tegenstelling tot latere denkers) de manier waarop de menselijke rationaliteit werkt voor iedereen gelijk. Over het *Ding an sich* valt dus niets objectiefs te zeggen, maar over hoe dingen op ons overkomen wel (Störig, 2010). Dit is de basis van de fenomenologie, dat is de filosofie over de verhouding tussen objecten en het subject, vanuit het subject geredeneerd (Van Peperstraten, 1999).

Samenvattend kan worden gezegd dat enkele belangrijke kenmerken van de moderniteit een overgang inhoudt van traditie naar het nieuwe, van autoriteit naar autonomie, van volgzzaamheid naar rationaliteit. Vanuit die rationaliteit, die (zie onder anderen Descartes) wilde aansluiten op de natuurwetenschappelijke methode van die tijd, was er het geloof in de mogelijkheden van de rede om de werkelijkheid te kunnen vatten, om objectieve waarheid te kunnen achterhalen en om (daardoor) vooruitgang te kunnen boeken, niet alleen in de filosofie, maar ook in het maatschappelijk leven.

3.2 Postmoderniteit: invloed op filosofie

In de filosofie kunnen we een vervolgens verandering van denkwijze onderscheiden, van een moderne naar een zogenoemde postmoderne filosofie. Voordat verschillende filosofen met 'postmoderne' invloeden besproken kunnen worden, is het nodig uit te leggen (zo goed en zo kwaad als het kan) wat postmoderniteit dan is.

Zoals de moderniteit niet een zuiver filosofisch begrip is, is postmoderniteit dit ook niet. In verschillende disciplines als kunst, architectuur, en uiteraard ook de filosofie, wordt er over postmoderniteit gesproken. Postmoderniteit is niet eenduidig. Er zijn talloze stromingen die voor postmodern uitgaan, maar die onderling toch radicaal van elkaar verschillen (Portugali, 2006). Echter is toch wel een bepaalde gemeenschappelijkheid te vinden. Van Peperstraten (1999, pag. 323) zegt hierover het volgende: *"Vanaf de jaren zeventig treedt vooral in Frankrijk de 'differentiefilosofie' op de voorgrond. Ook de 'postmoderne' filosofie, die in vele westerse landen van betekenis is, kan als een vorm van differentiedenken worden beschouwd. De differentiefilosofie legt de nadruk op verschillen en wil laten zien dat deze verschillen niet zonder meer binnen een eenheid vallen of variaties op één thema vormen."* De eenheid waar van Peperstraten over spreekt wordt in alle voor postmodern uitgaande richtingen ingevuld als het einde van de grote verhalen (Boomkens, 2011). Dit is de grootste gemeenschappelijke deler. Onder deze grote verhalen worden volgens Boomkens (pag. 291) die verhalen verstaan die *"de pretentie hebben een eenduidige, sluitende beschrijving of verklaring van de werkelijkheid als geheel te leveren."* Dat geldt voor de filosofie, maar ook voor ideologieën en bijvoorbeeld de monotheïstische religies. Het Verlichtingsdenken kan eveneens worden gezien als een dergelijk groot verhaal. Door de rationalistische en empirische filosofische traditie ten tijde van de Verlichting heeft het idee dat er vooruitgang is, in leven en in het kennen van de werkelijkheid, stevig postgevat. Dit vooruitgangsideaal (onder andere wat betreft waarheid en

kennis van de werkelijkheid) is stevig bekritiseerd in de 20^e eeuw. In de 19^e eeuw zien we de eerste kritische noten op het moderne Verlichtingsdenken.

3.2.1 Nietzsche: eerste twijfels aan 'waarheid'

Een van de eerste filosofen die deze kritiek uitte was Friedrich Nietzsche. Nietzsche was een van de belangrijkste filosofen die bijvoorbeeld aan het bestaan van objectieve waarheid, wat in het Verlichtingsdenken het te bereiken doel was, begon te betwijfelen. Om dit standpunt bij Nietzsche te begrijpen, moeten we iets kennen van zijn visie op moraliteit, aangezien dit voor hem de bron was voor zijn ideeën over waarheid (Winegar, 2002). Nietzsche beschreef een verandering van moraliteit in de samenleving van 'herenmoraal' naar 'slavenmoraal'. Hiervoor waren volgens Nietzsche Socrates en, in latere tijden, het christendom verantwoordelijk voor.

"Pre-Christian eras did not have a concept of morality. They were guided not by bounds placed upon actions but by an ethic of virtue and heroism. (...) Whereas before people created their own ethics of virtue and nobility, with the arrival of Christianity that ancient ethic was turned on its head. Suddenly people were the slaves of morality, held in check by the codes of priests and religion." (Winegar, 2002, pag. 116).

Nietzsche bedoelde hier het volgende mee. Bij de heerser wordt met 'goed' bedoeld de trotse en verheven eigenschappen van die heerser. De tegenstelling hier is niet 'slecht' maar 'min', wat betekent: gangbaar, gewoon, algemeen, waardeloos. Bij de slaaf heeft 'goed' een andere betekenis. Goed wordt daar geassocieerd met vreedzaam, onschadelijk, goedig, meelijdend. Hiervan is de tegenstelling niet 'min' maar 'slecht', en houdt in alles wat de mens verheft boven de kudde, datgene wat voor de heerser als goed wordt gezien: moedig, onberekenbaar, gevaarlijk, et cetera. Het goede van de herenmoraal associeert Nietzsche met sterke en gezonde instincten, met natuurlijke verhoudingen. De moraal die Socrates, het Jodendom en later Jezus van Nazareth leerden, was er een van de slavenmoraal waar volgens Nietzsche "(...) de begrippen 'rijk', 'goddeloos', 'slecht', 'gewelddadig', 'zinnelijk' tot één begrip (...) versmelten en aan het woord 'wereld' een negatieve waarde [wordt gegeven]." (Störig, 2010, pag. 576) De moraal kwam niet uit de mensen zelf, maar van buiten. Juist hierdoor konden de sterke en gezonde instincten van de mens niet tot volle wasdom komen en werden ze gedwongen een ondergrondse bevrediging te zoeken. Volgens Nietzsche echter zijn in een ideale situatie mensen de baas over zichzelf, is de mens uiteindelijk vrij (Winegar, 2002). Als een van de eerste existentiële filosofen benadrukte Nietzsche de persoonlijke vrijheid van mensen, wat betekent dat deze zich (moeten) richten op eigen waarden en doelen (Winegar, 2002 & Störig, 2010). Dit was ook van invloed op Nietzsches opinie over waarheid:

"All things are possible when we are not bound by morality. This ultimate freedom exists because we live in an abyss where nothing is constantly true. This total freedom is both liberating and terrifying as Nietzsche explained when he wrote, "When you stare into the abyss, the abyss stares back at you." Nietzsche's final conclusions parallel those of the Greek philosopher Heraclitus who believed in an eternal flux, best characterized by his belief that if we step into a river twice both times it is a different river because different water runs past us. Nietzsche believes that Heraclitus's metaphor holds true of every aspect of life. Nothing is pre-determined. Nothing is constant. Everything is created and can be uncreated, and we live surrounded by flux and change. To Nietzsche we choose which direction to send that change

based on no universal goals but simply on our own individual virtues and self-created beliefs.”
(Winegar, 2002, pag. 117)

Een mens moet niet gebonden zijn door moraal, zo vond Nietzsche. Bovendien is niets constant waar, wat er voor zorgt dat de waarden die we hebben ten diepste zelf verzonnen zijn. Dé waarheid bestaat niet: in wezen is de mens daardoor ultiem vrij. Hier zien we de dus twijfel over het bestaan van één (kenbare) waarheid.

3.2.2 Wittgenstein: *the linguistic turn*

In het latere deel van zijn filosofische loopbaan is ook Ludwig Wittgenstein een vergelijkbare richting op gegaan. Om dit te kunnen begrijpen moet eerst iets gezegd worden over de ‘vroege’ Wittgenstein, aangezien Wittgenstein in zijn vroegere periode zelf door Verlichtingsdenken beïnvloed was. Hij hield zich in die tijd onder andere bezig met de vraag of taal ontegenzeggelijk de werkelijkheid representeert. Om dit te beargumenteren schreef hij een kort en logisch werk (Tractatus Logico-Philosophicus) waarbij hij dit zuiver analytisch probeerde aan te tonen (Störig, 2010). Het voert te ver om zijn gedachtegang volledig en correct weer te geven, maar om een beeld te scheppen van wat zijn uitgangspunten waren worden de zeven basisstellingen hier weergegeven:

1. *“The world is everything that is the case.*
  2. *What is the case, the fact, is the existence of atomic facts.⁸*
  3. *The logical picture of the facts is the thought.*
  4. *The thought is the significant proposition⁹.*
  5. *Propositions are truth-functions of elementary propositions. (An elementary proposition is a truth-function of itself.)*
  6. *The general form of truth-function is: $[p, \xi, N(\xi)]$. This is the general form of proposition.¹⁰*
  7. *Whereof one cannot speak, thereof one must be silent.”*
- (Wittgenstein, 2010, pag. 25, 30, 38, 55, 75, 90)

Wat Wittgenstein probeerde uit te drukken is dat alles wat in de wereld is (*the atomic facts*) determineerbaar is, en dat met de taal deze wereld volkomen beschreven kan worden (stap 4 en 5), en dat het mogelijk is om die wereld zo exact mogelijk te benaderen met logische constructies (stap 6).

Vanuit deze zeven basisstappen, waarbij hij deze stappen strikt logisch doorredeneert, kwam Wittgenstein tot de conclusie dat een woord daadwerkelijk een betrouwbare afspiegeling van zijn betekenis was. Het woord ‘tafel’ bijvoorbeeld is volgens Wittgenstein een *“onvoorwaardelijk exact”* (Störig, 2010, pag. 713) beeld van het object wat we met het woord ‘tafel’ bedoelen. Voor Wittgenstein gold dat voor alles wat is. Hiermee kon over de wereld helder worden gesproken, kon de werkelijkheid volledig gekend worden, waarmee de invloeden van de Verlichting duidelijk zichtbaar zijn.

De latere Wittgenstein deed afstand van zijn eerder geschreven ‘Tractatus’, wat in zijn algemeenheid als *linguistic turn* wordt aangeduid, en wat door meer filosofen wordt aangehangen (Boomkens,

⁸ Störig (2010) vertaalt ‘atomic facts’ met ‘connecties’

⁹ Störig (2010) vertaalt ‘significant proposition’ met ‘zinvolle volzin’

¹⁰ Deze waarheidsfunctie is te begrijpen met kennis van de propositielogica. Voor nu is het voldoende te weten dat hij door gebruik van de propositielogica in zijn ‘Tractatus’ taal en werkelijkheid aan elkaar wilde koppelen.

2011). In plaats van dat Wittgenstein, zoals eerder, geloofde dat met taal over de werkelijkheid helder en eenduidig gesproken kon worden, kwam hij tot de conclusie dat taal slechts een spel is. De betekenis van woorden is niet (na diepgravende analyses) precies te achterhalen. Woorden en zinnen zijn inexact, en de enige manier om te weten te komen wat een woord betekent is te achterhalen hoe een woord gebruikt wordt. In verschillende contexten kan één woord dus blijkbaar verschillende dingen betekenen en bovendien wordt taal niet alleen gebruikt om de werkelijkheid te beschrijven, zo dacht 'de tweede' Wittgenstein. *“Taal is niet (zoals Wittgenstein zelf in de Tractatus had verklaard) het spiegelbeeld van de wereld; de taal heeft haar eigen regels, en draagt die over op de werkelijkheid, ja legt die zelfs aan de werkelijkheid op* (Störig, 2010, pag. 714).¹¹ Hier beginnen dus ook voor Wittgenstein haarscheuren te ontstaan in 'het grote verhaal' van het volledig en objectief te kunnen kennen van de werkelijkheid, waar het Verlichtingsdenken zo stevig aan vast hield. Wittgenstein raakt hier aan Kant, die zegt dat het *Ding an sich* ook niet objectief te kennen is, maar de consequenties zijn volgens Wittgenstein anders, juist om dat taal niet een op een de werkelijkheid representeert, terwijl volgens Kant de menselijke rationaliteit die het *Ding* waarneemt universeel is.

Naarmate de tijd verstrijkt ontstaat er dus twijfel aan het bestaan van een werkelijk te kennen objectieve realiteit. Hiermee is een belangrijke ontwikkeling te zien in het denken in de tijd van Descartes en die van Russell en Wittgenstein, die men aan kan duiden als een ontwikkeling van moderniteit naar postmoderniteit; van het bestaan van een ware werkelijkheid naar het ontstaan van de twijfels daaraan.

3.2.3 Verbreding filosofisch debat

Maar over postmoderniteit kan meer worden gezegd dan alleen 'de waarheidskwestie'. Zo is een ander belangrijk gemeenschappelijk kenmerk in de postmoderne filosofie dat de focus van de filosofie is verlegd. Boomkens (2011, pag. 284) legt dit als volgt uit:

“Ook verbreedt de interesse van filosofen zich nadrukkelijk: de eenzijdige belangstelling voor kennis, bewustzijn en wetenschap maakt plaats voor een breed uitwaaierende aandacht voor van alles en nog wat, in het bijzonder juist voor de meest alledaagse, zelfs banale en onopvallende dimensies van het menselijk bestaan en de maatschappelijke conditie. Niet 'de geest' of 'de ratio' bepaalt nu de filosofische agenda, maar 'de dingen' (de wetenschaps-

---

¹¹ In een kernachtig voorbeeld laat Russell (1967) zien hoe dit kan worden begrepen. Denk je een bruine, rechthoekige tafel in een kamer met een raam in. Vanuit verschillende posities in deze kamer kunnen we deze tafel bekijken, maar zien we in die verschillende posities ook daadwerkelijk dezelfde tafel, ja of nee? Anders gezegd: representeren de woorden 'bruine, rechthoekige tafel', vanuit die willekeurige posities ook daadwerkelijk diezelfde tafel? Vermoedelijk zegt bijna iedereen zonder twijfel: "Ja, natuurlijk". Begrijpelijk, maar het is volgens Russell te betwijfelen. In bijna iedere willekeurige positie in de kamer zullen we, terwijl we naar de tafel kijken, in de directe waarneming geen 'rechthoekigheid' kunnen constateren: we zien een tafel met twee scherpe en twee stompe hoeken; de lengte-zijdes van de tafel hebben een richting die naar een denkbeeldig punt ergens buiten de tafel loopt: geen vorm die past bij een rechthoek. Sterker: deze directe waarneming van dit tafel is contradictoer aan de 'ware' karakteristieke rechthoekige vorm van de tafel. Wat is dan de ware 'rechthoekigheid' van de tafel? Op eenzelfde manier valt de 'bruinheid' van de tafel te betwijfelen. In verschillende posities is er verschillende lichtinval door het raam, wat maakt dat je op de ene willekeurige positie een lichter of donkerder bruin direct waarnemen dan in een willekeurige andere positie. Welke van die verschillende 'bruienen' is de werkelijke kleur bruin van de tafel? Russell zegt hierover: *“Zo blijkt dus dat de werkelijke tafel, aangenomen dat ze bestaat, niet identiek is met wat wij onmiddellijk ervaren door zien, voelen of horen. De werkelijke tafel, als er al een is, is niet onmiddellijk bekend aan ons allen maar moet worden afgeleid uit wat onmiddellijk bekend is. Hieruit vloeien terstond twee heel moeilijke vragen voort, namelijk, (1) is er wel een werkelijke tafel? (2) zo ja, wat voor een object kan dat zijn?”* (Russell, 1967, pag. 13)

historicus en filosoof Bruno Latour), 'de manieren van doen' (de historicus en filosoof Michel de Certeau), 'de vormen van spreken en handelen' (Michel Foucault) of anders wel 'de beelden' of 'de verbeeldingen' (ondere meer de socioloog-filosoof Jean Baudrillard en de filosoof en cultuurcriticus Slavoj Žižek)."

Het invoegen van maatschappelijke condities in filosofie wordt steeds meer gemeengoed.¹² Dit wil ik aan de hand van twee stromingen uitleggen. Allereerst geef ik aandacht aan het denken van Horkheimer en Adorno, van wie het geschrift 'de Dialectiek van de Verlichting' een van hun belangrijkste werken is. Kenmerkend voor de inhoud van dit geschrift is het volgende citaat (Horkheimer en Adorno, 2007, pag. 16; in Boomkens, 2011, pag. 298):

"Vanouds heeft Verlichting, in de meest omvattende zin van voortschrijdend denken, het doel nagestreefd bij de mensen de vrees weg te nemen en hen als heer en meester te laten optreden. Maar de volledig verlichte aarde straalt in het teken van triomferend onheil."

Horkheimer en Adorno zijn uiterst kritisch op het Verlichtingsdenken, omdat volgens hen de praktische uitwerking en de maatschappelijke ontwikkeling van dit denken in onder meer het nazisme en het totalitaire communisme kon resulteren. Het oordeel van Horkheimer en Adorno hierover is volgens Boomkens (2011, pag. 298 en 299) ongekend scherp:

"De belofte van de Verlichting, de belofte van menselijke vrijheid en autonomie, is in haar tegendeel omgeslagen. De verlichte, moderne wereld blijkt een wereld te zijn van onderdrukking, totale controle en beheersing van al die zogeheten bevrijde individuen. De rede, het instrument van de Verlichting bij uitstek, is irrationeel geworden. Dat is de dialectiek (of de paradox) van de Verlichting."

De 'voortgang' in het filosofisch denken resulteerde volgens Horkheimer en Adorno in een ideaal van de perfecte mens en de natuurwetenschappelijke 'voortgang' maakte het technisch mogelijk op uiterst effectieve wijze miljoenen mensen om te brengen. Met dit geschrift, dat met name in de jaren '60 en '80 aan populariteit won, bleken Horkheimer en Adorno voorlopers van de postmoderniteit.¹³ Met name de rebellie in het westen van de jaren '60 beïnvloedde de kentering in het filosofisch en wetenschappelijk denken (Boomkens, 2011). Met de WOII nog vers in het geheugen, in een gespannen relatie tussen het Oosten en het Westen (Koude Oorlog), en concreter, door onder andere de oorlog in Vietnam, groeide de onvrede in de samenleving. Protesten tegen die oorlog breidden zich uit met protesten tegen de hiërarchisch geïntegreerde samenleving. Met name de jongeren in die periode waren zeer kritisch op een top-down-geïntegreerde overheid en op "(...) *het politieke misbruik van wetenschappelijke en technologische kennis.*" (Boomkens, 2011, pag. 299) In deze maatschappelijke ontwikkeling is een verdere breuk in het geloof in de grote verhalen te

---

¹² Overigens is dit aspect niet alleen in de filosofie waarneembaar, maar ook in bijvoorbeeld kunst en architectuur. Zo is de architectuur van Frampton bijvoorbeeld te typeren als het breken met de steriele, rationalistische aanpak van de moderne architectuur waar het cartiaanse coördinatensysteem (grid) een belangrijke rol speelt. Denk ook aan disharmonische creaties van architecten als Libeskind en Eisenman, die juist door de disharmonie het gevoel van de samenleving (van vlak na de WOII) wilde vertolken (Boomkens, 2011)

¹³ Dat hun werk later kritisch als negatie van het grote verhaal, en daarmee zelf een groot verhaal is betiteld (zie hoofdstuk 5 voor vergelijkbare kritiek op de moderniteit), doet niets af aan de invloed die ze hebben gehad in de filosofie en het maatschappelijk debat.

herkennen. Het werk van Adorno en Horkheimer werd in deze roerige periode herontdekt: de Verlichting bracht niet louter goeds, het moderne denken werd steeds vaker met haar grenzen geconfronteerd. Individualisering en (de roep om) democratisering wonnen aan invloed, wat zijn invloed had op het filosofisch denken.

Een filosoof die om die reden genoemd moet worden is Richard Rorty, mede ook vanwege overeenkomsten met denkwijzen in de ruimtelijke wetenschap. Rorty is bekend vanwege zijn kritiek op Verlichtingsdenken, en dan met name de analytische filosofie¹⁴ en het denken van Kant als onderdeel hiervan. Hij levert kritiek op deze stromingen die op zoek zijn naar objectiviteit en zekerheid. Dit kan verduidelijkt worden met een citaat over de betekenis van uitkomsten in de analytische filosofie:

“The negative accomplishment was to show in great technical detail that the problem of ‘how words hook onto the world’ does not admit of a solution, and that rationality in science or in ethics does not consist in the possession of a formal method of appraisal and adjudication.”
(Rajchman en West, 1985, pag. x; in Boomkens, 2011, pag. 334).

De kritische vraag die hier, en ook door Rorty, wordt gesteld is wat het praktisch nut is van de analytische filosofie. Anders gezegd: doet de analytische filosofie en haar kijk op de wereld niet juist te kort aan hoe de werkelijkheid werkt, en aan de complexiteit van de werkelijkheid? Rorty stelt hier de (her)waardering van het pragmatisme tegenover. Hij pleit namelijk voor een filosofie die staat voor ‘solidariteit’: de filosofie moet niet op zoek gaan naar zekerheden, maar die in de *conversation of mankind* – hier ligt een relatie met de communicatieve rationaliteit van Habermas, zie §3.3.4 – zoekt naar herbeschrijvingen van de werkelijkheid. Deze beschrijvingen moeten de basis vormen voor onderlinge solidariteit leveren (Boomkens, 2011). Hier betreft ook Rorty de maatschappij en wat daarin omgaat nadrukkelijk in zijn filosofie. De roerige periode van de jaren '60 heeft zijn weerslag op de filosofie van Rorty. Dit is te verklaren door zijn actieve politieke betrokkenheid bij de Amerikaanse democratie. Waar analytische filosofen zich niet bezig houden met het publieke debat en ontwikkelingen, doet Rorty dat nadrukkelijk wel. Zijn nadruk op solidariteit komt voort uit de gedachte dat het subject centraal staat, dat waarheid een subjectief begrip is. Dit betekent volgens Rorty dat we niet op zoek moeten naar een objectieve beschrijving van de werkelijkheid, maar naar ‘wat werkt’. Dat ‘wat werkt’ hangt volgens Rorty samen met onderlinge solidariteit.

Het implementeren van wat gebeurt in de maatschappij in filosofische reflecties vinden we zoals gezegd ook terug bij Horkheimer en Adorno, en dit feit is ook een kenmerkende gemeenschappelijkheid die bij postmoderne filosofen en stromingen te vinden is.

De relatie die tussen de filosofie van Rorty en de huidige filosofische gedachte in de ruimtelijke wetenschappen is te leggen, bevindt zich in de kritiek op een al te analytische aanpak van ruimtelijke problematiek, en de urgentie voor solidariteit. Ook is er een relatie te leggen tussen de maatschappelijke situatie van de jaren '60 en de ontwikkelingen in de ruimtelijke wetenschap (zie Portugali, 2006). Ruimtelijke problemen en ideeën, zo kom je in de ruimtelijke wetenschappen veel tegen, kunnen niet louter vanaf de tekentafel worden geïmplementeerd in de samenleving, maar er moet aandacht zijn voor de concrete situatie, voor de complexiteit van die situatie en voor de beleving van

---

¹⁴ Met analytische filosofie wordt de filosofie bedoeld die zich met precieze, formele problemen bezig houdt, en die in de (formele) logica haar belangrijkste methode ziet. De taal filosofie van de vroege Wittgenstein is een voorbeeld van analytische filosofie.

zoveel mogelijk bewoners en andere belanghebbenden. Deze relatie zal in onder andere §3.3.3 besproken worden. Maar om dat goed te begrijpen moet eerst aandacht worden geschonken aan de uitwerking die de moderniteit en de transitie naar postmoderniteit hebben gehad op de sociale en ruimtelijke wetenschappen.

3.3 Moderniteit en postmoderniteit in sociale en ruimtelijke wetenschap

Na deze versnelde beschouwing over ontwikkelingen in de filosofie is het voor deze thesis van belang een toepassing te maken naar de ruimtelijke wetenschap, als onderdeel van de sociale wetenschappen. Hoe hebben bovengenoemde filosofische gedachten invloed gehad op het ontstaan en functioneren van de sociale wetenschappen, en dus ook die van de ruimtelijke wetenschappen? Om dit te kunnen begrijpen is het van belang eerst de methodische omslag te bespreken die in de sociale wetenschappen zichtbaar is geweest, om dit vervolgens concreet te kunnen toepassen op de ruimtelijke wetenschappen.

3.3.1 Poging tot geünificeerde sociale wetenschap

Er is een tijd geweest waarin de sociale wetenschappen kennis wilde vergaren door middel van de moderne ‘Verlichte’ methode: analyseren, rationaliseren en daaruit concluderen; een methode die in de natuurwetenschappen en de filosofie gemeengoed was. Bent Flyvbjerg (2001) maakt in zijn boek ‘Making Social Sciences Matter’ duidelijk dat er wetenschappers waren die betoogden dat de sociale wetenschap en de natuurwetenschap één wetenschappelijke discipline zouden kunnen worden. Dat betekent dat de tak van de wetenschap die niet het object, maar het (menselijke) subject bestudeert op dezelfde rationele wijze aan kennis zou moeten kunnen komen als de natuurwetenschappen. Flyvbjerg beargumenteert dit door Karl Marx, Sigmund Freud en Thomas Kuhn aan te halen. Deze wetenschappers stonden een verenigde wetenschap voor, waarin er qua methode geen onderscheid meer zou zijn tussen natuur- en sociale wetenschappen. Volgens Marx gold dat *“natural science will in time subsume the science of man just as the science of man will subsume natural science: there will be one science.”* (Flyvbjerg, 2001, pag 26) Freud concretiseerde dit door het als zijn doel te zien om psychologische processen kwantitatief determineerbaar te maken, en daarmee psychologie tot een natuurwetenschap te promoveren (in de zin dat de psychologie in staat zou kunnen zijn voorspellende, context-onafhankelijke theorieën op te stellen). Hij wilde *“to furnish a psychology that shall be a natural science: that is, to represent psychical processes as quantitatively determinate states of specifiable material particles, thus making those processes perspicuous and free from contradiction.”* (Flyvbjerg, 2001, pag. 26) Freud zag echter wel in dat hij het hierin moeilijker had dan de natuurwetenschap, aangezien het mentale lastig te kwantificeren is. Desalniettemin streefde hij het ideaal verder na.

Thomas Kuhn probeerde via een andere weg tot een verenigde wetenschap te komen. Hij zag geen mogelijkheid om de sociale wetenschappen tot voorspellend en context-onafhankelijk te ‘upgraden’, maar wel om de natuurwetenschappen te relativiseren en te stellen dat natuurwetenschappen net zo stabiel is als de op dat moment heersende paradigma. *“The natural sciences are relatively cumulative.”* (Flyvbjerg, 2001, pag 27) Kuhn onderbouwde dit door de paradigmashift te introduceren, waarvan de Copernicaanse revolutie één van de bekendste voorbeelden is.¹⁵ Binnen een bepaald wetenschaps- en wereldbeeld zijn theorieën te maken, is kennis te vermeerderen. Als echter anoma-

---

¹⁵ Dit is de overgang van een geocentrisch naar een heliocentrisch wereldbeeld: de zon als centrum van ons zonnestelsel.

lieën zich op den duur voordoen, dan geeft dit het op dat moment heersende paradigma een probleem, die in een herbezonnen, nieuw paradigma wél kan worden opgelost (zoals dat voorbeeld van Copernicus). De hele wetenschap heeft met paradigma's en paradigmashifts te maken. (Allmendinger, 2009; Flyvbjerg, 2001, Störig, 2010).

Kuhn stelde dat ook de natuurwetenschappen niet aan paradigmashifts ontkomt, en dat daarmee 'hun' kennis niet zo absoluut is als vaak geclaimd werd. Zoals bijvoorbeeld geschiedenis en theologie historisch bepaald zijn en hermeneutisch te werk moeten gaan voor het produceren van kennis, "(...) *so it is argued that the natural sciences are also historically conditioned and require hermeneutic interpretation. (...) Natural scientists, too, must determine what constitutes relevant facts, methods, and theories; for example, what would count as 'nature'.*" (Flyvbjerg, 2001, pag. 28). Dit betekende dat een verenigde wetenschap mogelijk zou kunnen zijn vanwege de "(...) *universality of hermeneutics, because natural sciences reveal themselves to have the same non-epistemic status as social sciences, and not because the social sciences can become epistemic like the natural sciences.*" (Flyvbjerg, 2001, pag. 29).

3.3.2 Poging tot geünificeerde ruimtelijke wetenschap

Toegespitst op de ruimtelijke wetenschappen is er een vergelijkbare ontwikkeling te zien. Ook in die tak van sport is gepoogd om de Verlichte methode in te voegen door op moderne wijze predictieve theorieën te ontwikkelen, om de ruimte om ons heen te duiden en in te richten. Voogd et al. (2012, pag. 26) verwoorden dit als volgt:

"Rationele, integrale planning (...) is de klassieke (modernistische) opvatting dat planning een rationele, systematische en veelomvattende (...) activiteit is, waarmee de beleidsproblemen van onze tijd op wetenschappelijke wijze aangepakt kunnen worden."

De 'vroege' Faludi was een van de bekendere verdedigers van deze rationele en modern geörienteerde ruimtelijke wetenschappen. Zijn beslissingsgerichte planning is hier een goed voorbeeld van. Faludi benadrukte dat het belangrijkste deel van planning de goede voorbereiding van planningsvoornemens is (Van der Meulen, 2012). Ruimtelijke planologen moeten het op te lossen probleem helder in het vizier hebben (een duidelijke analyse). Dat kan een acuut ruimtelijk probleem zijn (zoals een ramp, een oorlog, de zeespiegelstijging, enzovoorts), als ook visie op een betere wereld, een meer idealistisch probleem (Allmendinger, 2009). Van der Meulen (2012, pag. 209) beschrijft de visie van de 'vroege' Faludi als volgt:

- *"Planning wordt besproken.*
- *Achterliggend idee: wetenschap als 'zoeken naar waarheid'*
- *Planningstheorie als oproep, appèl: normatief.*
- *Centrale begrip bij planning: rationaliteit*
- *Rationaliteit als oproep.*
- *Kloof tussen denken en doen problematisch; rationele verantwoording kan kloof dichten, althans begrijpelijk maken."*

Bovenstaande laat een rationeel paradigma in planologie zien, waar het Verlichtingsideaal indirect in door klinkt. Door het 'objectiveren' van de planologie, zou de planologie beter passen in een verenigde methode van wetenschap, zoals door verscheidene denkers bepleit (zie §3.3.1).

Een ander voorbeeld van een predictieve theorie in de ruimtelijke wetenschappen is de centrale plaatsen theorie van Walter Christaller, die veel kenmerken heeft van een moderne, 'natuurwetenschappelijke' theorie. Christaller was een geograaf die deze theorie introduceerde om, door een logische wijze van ruimtelijke ordening, economische groei te stimuleren. Hij nam hierbij een ideale situatie als axioma aan¹⁶, waar een gelijke toegang tot (natuurlijke) bronnen is, waar voor iedereen het doel is om kosten zo klein mogelijk te maken en de winst zo groot mogelijk, en met voor iedereen een gelijk inkomensniveau en vraag naar goederen en diensten. In zo'n situatie was volgens Christaller de centrale plaatsentheorie vanuit economisch perspectief een van de beste methodes om de ligging van steden en dorpen te ordenen (King, 1984).¹⁷

3.3.3 Postmoderne transitie in de ruimtelijke wetenschappen: contextualiteit

Net als in de sociale wetenschappen in het algemeen drong ook in de ruimtelijke wetenschappen het besef door dat sociale wetenschappen en natuurwetenschappen toch dermate verschillend zijn dat een verenigde wetenschap eigenlijk onmogelijk is. De methodes van beide disciplines verschillenden zoveel dat sociale wetenschap niet meer zou moeten proberen net zo predictief te worden als de natuurwetenschappen (Flyvbjerg, 2001). Waar in veel planologische literatuur afstand wordt genomen van de moderne methode in de ruimtelijke wetenschap (onder andere Flyvbjerg 2001; Allmendinger, 2009; Voogd et. Al, 2012), laten De Roo en Voogd (2004) zien dat de moderne methode nog wel te gebruiken is, maar in eenvoudige en routinematige situaties. Bij een eenvoudig, goed te begrijpen probleem kan de oplossing wel van te voren voorspeld en uitgedacht worden. In de ruimtelijke wetenschappen is echter aandacht gekomen voor 'complexiteit', dat het volgens De Roo en Voogd (2004) het steeds moeilijker maken een moderne houding aan te nemen in vraagstukken die voorliggen. Met dit standpunt tonen De Roo en Voogd overeenkomsten met de filosofie van Rorty (zie §3.2.3). Rorty, die het pragmatisch denken verkoos boven het (door hem verworpen) Verlichtingsdenken, liet zien dat er ruimte voor complexiteit moet bestaan, wil je de werkelijkheid (zoals het werkt) recht doen (Boomkens, 2011). Die nadruk leggen De Roo en Voogd ook in hun ideeën over de huidige ruimtelijke wetenschappen. Deze gerichtheid op complexiteit uit zich in meerdere dingen. Allereerst heeft de gedachte dat de mens niet los kan worden gezien van zijn context aan invloed gewonnen in de ruimtelijke wetenschap. De Roo en Voogd (2004, pag. 47) geven hun gedachte over context als volgt weer:

"In de hedendaagse sociologie worden actoren (betrokken mensen of organisaties) niet langer als objecten beschouwd, maar als subjecten die voortdurend hun denkconstructie, die zij hebben samengesteld van de werkelijkheid, op basis van waarnemingen interpreteren en herinterpreteren, om daarmee hun werkelijkheidsbeeld aan te passen, telkens opnieuw."

Ze vinden dat niet alleen zelf, maar halen onder anderen Anthony Giddens hierbij aan:

"Ook Giddens is van mening dat de mens weliswaar een eigen wil heeft en dus zelf kan besluiten tot handelen, maar ook nooit losstaat van maatschappelijke structuren."

---

¹⁶ Op dezelfde manier als natuurwetenschappers en filosofen, die axioma's nodig hebben om hun theorieën te kunnen opstellen.

¹⁷ Een voorbeeld waarin dit in praktijk is gebracht is de inpoldering van de Noordoostpolder in de jaren '30. Hier zien we een modernistische tendens uit de ruimtelijke wetenschappen van die tijd: voorspelbaarheid en rationaliteit speelden een belangrijke rol in deze theorie. Bovendien is de poging om dit in de concrete werkelijkheid te implementeren een teken van een geloof in de ratio en de natuurwetenschappelijke methode.

(De Roo en Voogd, 2004, pag. 48)

Juist het feit dat de mens nooit losstaat van de maatschappelijke structuren, maakt het noodzakelijk om de context van die persoon in ogenschouw te nemen, om deze persoon beter te begrijpen. De mens is niet volstrekt autonoom, en moet ook zo niet begrepen willen worden. Doet men dat wel, dan stuit men volgens Flyvbjerg (2001, pag. 40) op een paradox. Hiermee bedoelt hij een paradox van Hubert Dreyfus, die ontstaat als de sociale wetenschap een natuurwetenschappelijke methode zou willen aanhangen:

“(...) a social science theory of the kind which imitates the natural sciences, that is, a theory which makes possible explanation and prediction, requires that the concrete context of everyday human activity be excluded, but this very exclusion of context makes explanation and prediction impossible.”

Dreyfus gaf hiermee een scherpe analyse van het probleem van het streven naar een verenigde wetenschap en liet tegelijkertijd zien dat context van vitaal belang is voor de sociale wetenschap. De ruimtelijke wetenschap heeft zich hierdoor laten beïnvloeden. De kritiek op modern Verlichtingsdenken nam hierdoor toe en er trad een verschuiving op.

3.3.4 Postmoderne transitie in de ruimtelijke wetenschappen: communicatieve rationaliteit

Deze verschuiving doet zich echter niet alleen voor van de gerichtheid op rationaliteit naar een gerichtheid op de context. Door De Roo en Voogd wordt deze verschuiving namelijk ook uitgelegd als een verschuiving van een ‘technisch-rationele’ rationaliteit – door Habermas ‘doelrationaliteit’ genoemd (Boomkens, 2011) – naar een ‘communicatief-rationele’ rationaliteit (De Roo en Voogd, 2004). De aanpak van de ‘vroegge’ Faludi (zie §3.3.2) kan zodoende als technisch-rationeel beschouwd worden. Voor het begrip communicatief-rationeel moeten we aankloppen bij Habermas. Hij creëerde een theorie over communicatief handelen. Störig (2010, pag. 684) verwoordt Habermas’ uitgangspunt als volgt:

“De maatschappij kan slechts bestaan als de handelende individuen (‘actoren’) hun handelen coördineren, en dat vereist dat men het eens wordt, vereist communicatie. Het moet mogelijk zijn (aldus de overtuiging van Habermas (...)) van hieruit een theorie te ontwikkelen die het mogelijk maakt ‘de met zichzelf in conflict verkerende moderne wereld te verzoenen’, concreter: ‘vormen van samenleven te vinden, waarin autonomie en afhankelijkheid een echt vreedzame relatie aangaan.’”

Boomkens (2011, pag. 313) voegt eraan toe:

“Deze communicatieve rationaliteit heeft betrekking op de subjectieve en intersubjectieve wereld. Het gaat kortom om de talige, communicatieve relaties die mensen met elkaar onderhouden. In die relaties gaat het niet zozeer om objectiveerbare kennis of technische adequaatheid (zoals in het geval van de doelrationaliteit), maar om normativiteit (Wat is goed? Wat is juist?) en om waarachtigheid (Wat is werkelijk de moeite waard? Wat is mooi? Wat is echt?).”

Störig benadrukt in zijn citaat vooral het doel van communicatieve rationaliteit, namelijk de te bereiken overeenstemming; Boomkens de gerichtheid ervan, namelijk intersubjectiviteit. Habermas werd vanwege zijn nadruk op overeenstemming (ook wetenschappelijk gezien) door sommigen verweten niet helemaal van de moderniteit afscheid te kunnen nemen. Hier wordt in hoofdstuk 5 globaal bij stil gestaan. Voor nu is het echter de intersubjectiviteit van belang.

De 'latere' Faludi heeft vooral benadrukt dat communicatie en context inderdaad belangrijk zijn voor de ruimtelijke wetenschap. In het latere werk van Faludi spelen onder andere het communicatieve perspectief van planning een rol (Van der Meulen, 2012). *"Bij het communicatieve perspectief gaat het om zaken als gedeelde normen en waarden, eventueel ook (cartografische) beelden en metaforen, en de wijze waarop deze de planningsdiscussies structureren (...)"* (Van der Meulen, 2012, pag. 196). Door Van der Meulen wordt de link met Habermas gelegd. Hierbij geeft hij aan dat communicatief handelen niet los staat van de context: *"Contexten van handelen (waar dus ook communicatief handelen onder valt, EHM) bestaan bij de gratie van de erkenning van die contexten."* (Van der Meulen, 2012, pag. 196). Zo koppelt Van der Meulen context en communicatieve rationaliteit aan elkaar als belangrijke componenten in de postmoderne ruimtelijke wetenschappen. Hiermee volgt de ruimtelijke wetenschappen dezelfde tendens als de sociale wetenschappen in het algemeen.

3.3.5 Communicatieve rationaliteit en *the linguistic turn*

De manier waarop wij met filosofisch gezien met taal omgaan, bepaalt in grote mate de mate van moeilijkheid in de communicatieve rationaliteit. Hierom is het goed om op Wittgenstein terug te grijpen. Voor communicatie is namelijk taal nodig. Als taal wordt gezien als een ondubbelzinnige afspiegeling van de werkelijkheid (zoals de 'vroeg' Wittgenstein dacht, zie §3.2.2), dan kan er een moderne invulling worden gegeven aan communicatieve rationaliteit, waar Habermas volgens critici zelf uiteindelijk ook onder te scharen valt (Boomkens, 2011). Om communicatief handelen namelijk succesvol te laten zijn moet volgens Habermas aan vier punten worden voldaan:

1. *"Truth of propositions about our external reality.*
2. *Rightness of our interpersonal relations with the other person.*
3. *Truthfulness about our internal subjective state.*
4. *Comprehensibility of our language."*

(Low, 1991, in Allmendinger, 2009, pag. 203, ook door De Roo en Voogd (2004) aangehaald)

Met name punt 4 sluit aan bij het taalbegrip van de 'vroeg' Wittgenstein. Ervan uitgaande dat taal de werkelijkheid een op een representeert, maakt het voor actoren relatief eenvoudig om over (ruimtelijke) problemen te spreken, en daar adequaat een oplossing voor te vinden. Vullen we taal in als een spel, zoals de 'late' Wittgenstein stelde, dan wordt communicatieve rationaliteit een stuk complexer. Want als verschillende actoren in een communicatief planningsproces dezelfde woorden hanteren, maar vanuit een verschillend taalspel (of -veld), is de kans op onbegrip groot. Onder andere Voogd et al. (2012) stellen om dit probleem zoveel mogelijk te verhelpen een procesmatig planningsproces voor, waarbij planologen vooral de het communicatieproces voor ogen hebben, gericht op overeenstemming, en niet zozeer de uitkomst *an sich*. Ze gebruiken hier echter wel een wat ongewone definitie van 'rationeel' voor: *"De rationaliteit van een besluit wordt in deze filosofie niet door het logisch en systematisch werken bepaald, maar door de door interactie verkregen overeenstemming over een beslissing. Een planningsbeslissing is rationeel als alle betrokkenen*

hiermee op grond van eigen beweegredenen akkoord kunnen gaan." (Voogd et al. 2012, pag. 27)¹⁸ De Roo (2001) is het met Voogd et al. eens dat door de opkomst van de communicatieve planning de aandacht van objectgerichte doelen verschuift naar het optimaliseren van de communicatie tussen actoren. De Roo hanteert hierbij een in mijn ogen realistischer definitie van rationaliteit die meer aansluit bij de visies zoals in dit hoofdstuk zijn beschreven: *"We hebben rationaliteit nodig om de werkelijkheid intellectueel te structureren en te vereenvoudigen, zodat we empirische feiten kunnen selecteren, verbanden tussen feiten kunnen leggen en het waarom ervan kunnen begrijpen."* (De Roo, 2001, pag. 120). Dat, gezien het belang van context, het veranderen van paradigma's en de gedachte van taal als spel, de zuivere rationaliteit zijn grenzen kent, is voor De Roo evident en staat daarin in een traditie van postmoderne denkers. Zij laten zien dat er een duidelijk omslagpunt is waar te nemen ten opzichte van de moderniteit.

3.4 Resumé

Zoals in dit hoofdstuk is behandeld, is moderniteit een term die vernieuwing met zich mee draagt. Vernieuwing in denken, in de positie van het individu ten opzichte van de gemeenschap, in de sociale verhoudingen van hiërarchisch naar autonoom. Moderniteit heeft ook de zoektocht naar het onbekende, naar het nieuwe in zich. De maatschappij veranderde bij wijze van spreke van een traditionele dorpscultuur naar een open, moderne stadscultuur. Het Verlichtingsdenken dat in Europa steeds meer aan kracht en invloed begon te winnen hangt hier nauw mee samen. Door de nadruk op vrijheid en autonomie, werd de rede van de mens steeds belangrijker. Het geloof in de mogelijkheden van de menselijke rationaliteit groeide en resulteerde in een vooruitgangsgeloof, waarin de werkelijkheid door de ratio steeds beter te vatten zou worden. Een geleidelijke omslag in denken (die door het uitbreken van onder andere de WOII is versterkt) zorgde voor een andere invalshoek. De menselijke rationaliteit kende zijn grenzen en keerzijden. Het onvoorwaardelijke geloof in de menselijke ratio nam af, en de interessegebieden van de ratio werden verbreed. Het bestaan van dé waarheid werd ernstig betwijfeld, en de gerichtheid op de context en de intersubjectieve communicatie nam de plaats in van de objectgerichtheid van het moderne denken. Deze tendens was niet alleen in de filosofie waar te nemen, maar ook in sociale en ruimtelijke wetenschappen. Hoewel de begrippen niet zonder meer een eenduidige betekenis hebben, kan dit in zijn algemeenheid wel aangeduid worden als een verschuiving van moderniteit naar postmoderniteit.

In het volgende hoofdstuk zal een specifiek gebied van de ruimtelijke wetenschappen besproken worden, namelijk 'disaster management'. In hoofdstuk 5 wordt vanuit kritisch-filosofisch perspectief 'disaster management' besproken, en zijn daarom gedachten van dit hoofdstuk er weer in terug te herkennen.

---

¹⁸ Ik vind dat Voogd et al. de plank hier mislaan. Met deze definitie van rationaliteit kunnen bijvoorbeeld beslissingen die vanuit een zekere opwelling of emotie voorkomen, uit puur economische belang, of uit andere niet weloverwogen redenen (en die daarom mogelijk als onverantwoord zouden kunnen worden beschouwd) alsnog voor rationeel uit gaan. Als iedereen namelijk vanuit eigen beweegredenen akkoord zou gaan met een op die manier tot stand gekomen beslissing, zou dat volgens Voogd et al. alsnog rationeel zijn. Dan kan gezamenlijke irrationaliteit alsnog rationeel worden genoemd, wat mij problematisch lijkt.

Hoofdstuk 4: Disaster management in ontwikkeling

Hoofdstuk 3 heeft geprobeerd beknopt een ontwikkeling te laten zien in filosofie en sociale en ruimtelijke wetenschappen van moderniteit naar postmoderniteit. Hoofdstuk 4 behandelt door middel van een literatuurstudie de manier waarop disaster management in de wereld en in wetenschappelijke literatuur gezien en ingevuld wordt. Verderop in de thesis (hoofdstuk 5) wordt disaster management (worden processen in disaster management) door de ideeën van hoofdstuk 3 tegen het voetlicht gehouden.

4.1 Disaster management in wetenschappelijke literatuur

Zoals ik in de inleiding al kort heb aangegeven, gebruik ik voor deze thesis twee aspecten van disaster management, namelijk 'herstellend' en 'voorkomend'. Met herstellend disaster management doel ik op het aspect van wederopbouw en reconstructie, zoals dat bij elke ramp aan de orde is in de korte termijn na een ramp. Met voorkomende disaster management doel ik op het proces van de langere termijn, waarin de vraag centraal staat hoe de ruimte zo in te richten dat de schade bij een volgende ramp (die nooit te voorkomen is) zo klein mogelijk te houden en zelfs tegen te gaan. Over de vraag echter hoe je de wederopbouw en een gedegen voorbereiding op potentiële nieuwe rampen invult, is in de loop van de tijd verschillend gedacht.

4.1.1 Theoretische analyse disaster management

Bij Birkland (1997) hangt disaster management samen met *(potential) focusing events* en *agenda setting*. "*I define a potential focusing event as an event that is sudden, relatively rare, can be reasonably defined as harmful or revealing the possibility of potentially greater future harms, inflicts harms or suggest potential harms that are or could be concentrated on a definable geographical area or community of interest, and that is known to policy makers and the public virtually simultaneously.*" (Birkland, 1997, pag. 22) Deze definitie laat zien dat een *focusing event* meer kan zijn dan een daadwerkelijk gebeurde ramp. Het kan ook een op het nippertje voorkomen ramp inhouden, wellicht ook een statement van een invloedrijk persoon. Bovendien kunnen *focusing events* op verschillende schaalniveaus hun invloed hebben. Waar een grote ramp vrijwel altijd een *focusing event* is, hoeft niet iedere *focusing event* per definitie een ramp te zijn. Desalniettemin is dit begrip toch bruikbaar in relatie tot *agenda setting* waar Birkland over schrijft. Met *agenda setting* wordt prioritering bedoeld in politieke besluitvorming en beleidsconstructie. Met name na grootschalige rampen staan herstel (herstellend disaster management) en de vraag hoe gelijksoortige rampen in de toekomst te voorkomen (voorkomend disaster management) hoog op de agenda van overheid én burger. *Agenda setting* naar aanleiding van een (potential) focusing event is volgens Birkland dus een van de belangrijkste aanjagers van disaster management in het algemeen.

Egli (2013, pag. 33) benadrukt eveneens het effect van wakker schudden. "*In the past century, catastrophic disasters have brought dramatic reminders that we need to better understand risk mitigation and how to improve critical infrastructure resilience.*" Bij Egli gaat het er naast het feit dát er iets moet gebeuren na een ramp ook om h_oe wederopbouw en de vergroting van de veerkracht van de samenleving wordt vormgegeven. Hij koppelt in zijn artikel 'Beyond the Storms' disaster management voornamelijk aan *resilience*. Hij benadrukt dat disaster management niet alleen gaat of moet gaan over het beschermen van cruciale infrastructuur, maar ook over het beschermen van de

samenleving door het vergroten van veerkracht en door meer integrale samenwerking tussen private en publieke partijen van verschillende schaalniveaus. In een traditionele kijk op veiligheid en bescherming werd vooral de nadruk gelegd op bescherming van de infrastructuur voor en functioneel herstel na een ramp. Nederlandse voorbeelden hiervan zijn respectievelijk de Deltawerken na de watersnoodramp en de wederopbouwperiode na de WOII (zie §4.2). In deze traditionele kijk op disaster management is een modernistische grondpositie te herkennen. Er wordt namelijk een geloof geïmpliceerd in een technisch-rationele oplossingen (zie De Roo en Voogd, 2004). Het geloof in de mogelijkheden van de ratio om een eenduidige probleemanalyse te maken van de gevolgen van bijvoorbeeld de WOII en de watersnoodramp is terug te zien in de nadruk op bescherming van de infrastructuur en functioneel herstel na een ramp. Wordt dit op een goede manier afgehandeld, dan is er een goede oplossing gevonden. Egli gaat hier tegenin door aan te geven dat volledige bescherming van rampen onmogelijk is. Zich baserend op het feit dat rampen (zoals 9/11, de H1N1-epidemie, etc.) zich vaak volstrekt onverwacht voordoen, geeft hij aan dat “*we should no longer be surprised by disastrous interruptions to our otherwise normal lives, but should anticipate, and even expect, them.*” (Egli, 2013, pag. 39) Dit lijkt paradoxaal, want hoe kun je op rampen anticiperen en ze verwachten terwijl ze niet te voorspellen zijn? Egli zegt hier dat juist omdat rampen onvoorspelbaar zijn, volledige bescherming ertegen onmogelijk is. Dit heeft als consequentie dat burgers en overheid daardoor niet achterover kunnen leunen, maar een *resilient mindset* moeten aannemen om de impact van die onverwachte rampen zo klein mogelijk te houden (*functional resilience*). Beschermend disaster management moet dus gaan inhouden dat de bescherming van de samenleving een ander karakter krijgt, namelijk bescherming door veerkracht. Bovendien voegt Egli nog een economisch argument toe, want de rendement op *resilient* investeringen is groter bij *functional resilience* dan bij volledige bescherming. Egli staat dus een ‘nationaal voorbereid-zijn’ voor, waarin de nadruk niet (louter) ligt op *prevention* en *recovery*, maar waar de samenleving (zowel publiek, als burgers individueel) zich meer richt op *mitigation* en *response*.

Een studie van Berke et al. van 20 jaar eerder (1993) onderzoekt juist het aspect van *recovery* in herstellend disaster management. Berke et al. laten aan de hand van een literatuurstudie, een conceptueel model en drie casestudies zien op welke verschillende wijzen wederopbouw kan plaats hebben. Dit wordt beïnvloed door de mate van respectievelijk verticale en horizontale integratie in een gemeenschap. Juist de mate van onderlinge betrokkenheid en verbondenheid (horizontale integratie) als het al dan niet verbondenheid met en loyaliteit aan bovenliggende autoriteiten (verticale integratie) bepalen hoe herstellend disaster management vorm krijgt en hoe groot de kans op blijvend succes is. Hij onderscheid hierbij vier typen (zie figuur 2):

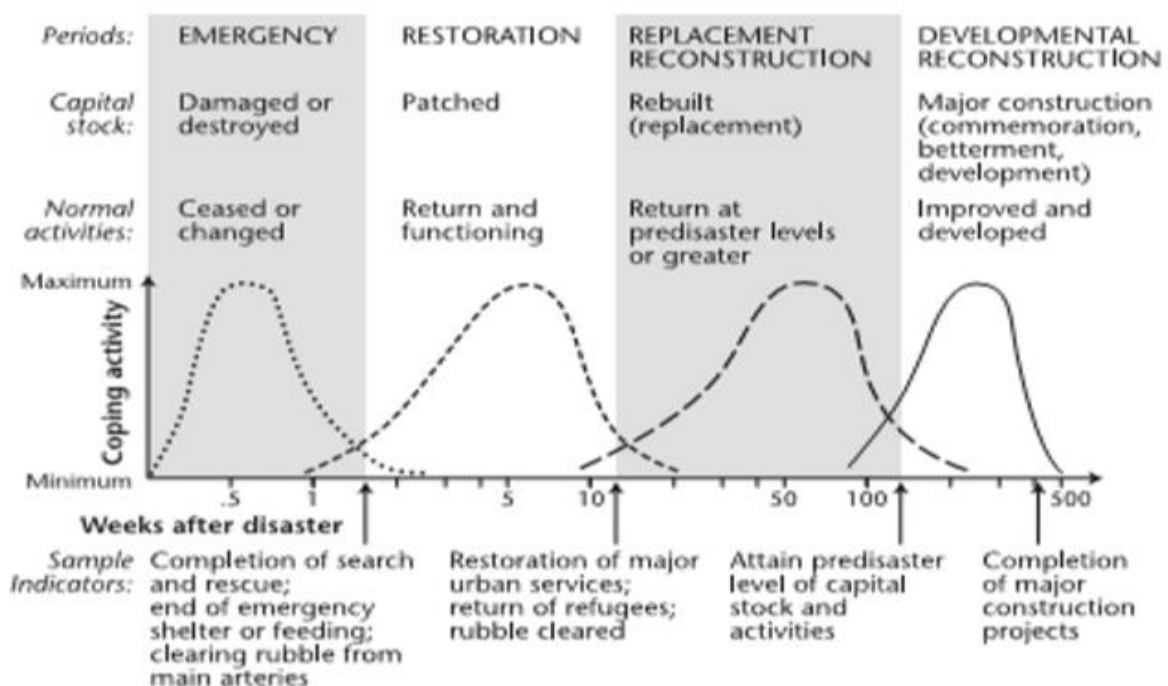
Verticaal Horizontaal	Strong	Weak
Strong	TYPE I	TYPE II
Weak	TYPE III	TYPE IV

Figuur 2: Community type by degree of horizontal and vertical integration (Berke et al., 1993)

“A Type I community is ideally suited for an effective recovery effort. It possesses strong vertical and horizontal integration. It has well developed ties to external resources and programs, while it has a viable horizontal network that will allow it to exert power and influence in the recovery process. A Type II community represents an autonomous, relatively isolated community with few vertical ties (an increasingly rare phenomenon in the late 20th century). While it has a viable local structure, it suffers from a lack of knowledge about and interaction with important external resources. A Type III community is in a classic state of

powerlessness and dependency. Lacking a viable formal horizontal network, it is less likely to be able to influence the recovery process. Therefore, it is more likely that the recovery effort will not be consistent with local needs, concerns or values. A Type III community has the advantage of at least having vertical ties and channels for external aid. Type IV communities lack this facilitating condition. A Type IV community faces significant obstacles to undertaking successful recovery efforts as it lacks access to external resources. If those vertical channels are activated, however, it still lacks a viable, local horizontal structure for effectively receiving aid or influencing the recovery process.” (Berke et al., 1993, pag. 101)¹⁹

Volgens deze onderverdeling in typen samenlevingen is het voor Berke et al. duidelijk dat Type I het meest ideaal is. Een sterke horizontale integratie duidt op een sterke gemeenschap, die onderling betrokken is en goed georganiseerd, en bestaat uit *interdependent parts* (pag. 100). Dit in combinatie met sterke verticale banden met overheid, bedrijven en sociale instituties zorgt voor een samenleving waar wederopbouw relatief snel en effectief verloopt en waar tussen actoren goed wordt samengewerkt. De overheid en invloedrijke instituties hebben oog voor de lokale bevolking, haar cultuur en haar inrichting en de lokale bevolking geeft de overheid ruimte om haar invloed uit te oefenen in de wederopbouw. Berke et al. benadrukken dus vooral de onderlinge samenwerking die van belang is voor een goed proces van wederopbouw. Egli (2013) heeft het over het veerkrachtig maken van de samenleving na een ramp. Bij Berke komt dit niet aan de orde. Dit zou deels te maken kunnen hebben met het feit dat het artikel van Berke et al. onder andere een reactie is op de studie van Haas et al. (red.) uit 1977. Beide studies behandelen namelijk de “*disaster recovery at the community level*” (Berke et al. 1993, pag. 95). Berke et al. en Haas et al. verschillen hierin van elkaar qua insteek. In Haas et al. (red, 1977) hebben Kates & Pijawka namelijk een logaritmisches model

Figuur 3: *The model of Recovery Activity*. (Kates & Pijawka; in Haas, 1977)

¹⁹ Hier zou het verschil tussen de ‘traditionele dorpscultuur’ en de ‘moderne stadscultuur’ zoals beschreven in hoofdstuk 3 in herkend kunnen worden.

ontwikkeld waarin ze vier hoofdprocessen die na een ramp in een samenleving plaatsvinden beschrijven en in een theorie proberen te vangen (zie figuur 3).

De periodes houden kort het volgende in (Kates & Pijawka, 1977):

- *Emergency period*: dit is de periode vlak na een ramp waarin het openbare leven grotendeels plat ligt en eerstehulpverlening en reddings- en bergingswerkzaamheden voorop staan.
- *Restoration period*: dit is de periode waarin men het openbare leven weer op gang probeert te krijgen. Huizen moeten worden hersteld of opgebouwd, de belangrijkste voorzieningen moeten weer gaan draaien, zodat de plek weer (enigszins) leefbaar kan worden. Volgens Kates & Pijawka duurt deze periode een factor 10 langer dan de *emergency period*.
- *Replacement reconstruction period*: dit is de periode waarin de getroffen gebieden sociaal en economisch weer op het niveau moet worden gebracht als van voor de ramp, denk aan banenniveau, kwantiteit en kwaliteit van huizen, stedelijke activiteit etc. Ook deze periode zou een factor 10 langer in beslag nemen dan de *reconstruction period*.
- *Commemorative, betterment and developmental reconstruction period*: deze periode is een doorzetting van de *replacement reconstruction period* om ontwikkeling en groei door te zetten en te laten zien waar gebieden sterker zijn dan voor de ramp. Verder is het een periode met ruimte voor het herdenken van de ramp.

Kates & Pijawka staven bovenstaande theorie met enkele voorbeelden, waaronder de aardbeving van San Francisco in 1908, de aardbeving in Alaska in 1964 en een watersnoodramp in South Dakota in 1972. Bovendien geeft Haas (1977, pag. xxvi) zelf al aan dat “*disaster recovery is ordered, knowable and predictable*”, wat blijkt uit het genoemde logaritmische model.

4.1.2 Invloed moderniteit en postmoderniteit op disaster management

De visie van Haas et al. op disaster management heeft vergeleken met Egli, Berke et al. en Birkland een modernere inslag. In de poging van Kates & Pijawa en Haas om het proces van herstellend en voorkomend disaster management te rationaliseren en contextonafhankelijk te maken laten ze zien te geloven in de mogelijkheden om met rede en technische-rationaliteit vooruitgang te boeken en problemen op te lossen. Egli, Berke et al. en Birkland daarentegen laten zien dat er meer nodig is voor goed disaster management. In het ideaal van Berke et al. (een samenleving volgens ‘type I’: goed geïntegreerd) is het idee van Habermas te herkennen, namelijk dat communicatie en afstemming nodig zijn om tot goede oplossing van de problemen te komen, die ontstaan na een ramp. Egli doet nadrukkelijk afstand van louter technisch-rationele oplossingen en Birkland voegt nadrukkelijk het belang van *agenda-setting* toe, die niet puur door de rede wordt gedomineerd. Ze lijken daardoor meer op de postmoderne lijn te zitten, omdat andere aspecten dan louter de ratio en het geloof in eenduidigheid van belang worden geacht. Zonder communicatie, besef van context en de invloed van *agenda-setting* kan er geen optimaal disaster management plaatsvinden, niet in herstellende zin en niet in beschermende zin.

Een studie van Rubin et al. uit 1985 bekritiseert de logaritmische benadering van Kates & Pijawka (1977; in Haas, 1977). In de case studies die Rubin et al. hebben uitgevoerd, komen ze voorbeelden tegen waarbij de vier periodes van disaster management helemaal niet op elkaar volgen zoals het model het voorschrijft:

“For example, in Coalinga, California, the recovery activities began almost immediately, because on May 3, 1983, virtually all the buildings that were not seismic-resistant were leveled by the

earthquake. It was a case of 'instant mitigation' since uninhabitable buildings looked that way."
(Rubin et al., 1985, pag. 7)

De studie van Rubin et al. beschrijft overigens wel een modern georiënteerd proces dat top-down is, en waar wetten en beleidsplannen het *recovery process* zo efficiënt mogelijk moeten laten verlopen. *"A disaster, by definition, is an unscheduled, overwhelming event that causes death, injury, and extensive property damage. Nevertheless, there are things that are known about disasters and their impacts, even when the knowledge of when and where a disaster will hit is not known. Given this knowledge, there are actions that can be taken before, during, and after a disaster to reduce human hardship and property damage. The premise of this project is that by looking at community recovery in an organized way, human hardships can be minimized."* (Rubin et al., 1985, pag. iii) Ze beschrijven vervolgens een disaster management als een proces dat uit drie elementen bestaat:

- Leiderschap
- Het vermogen om te handelen
- Kennis

Deze elementen zijn volgens Rubin et al. (1985) in elke samenleving aanwezig, zij het in verschillende hoedanigheden. Daardoor kunnen ze ook worden beïnvloed, zodat ze niet alleen na een ramp maar juist ook daarvoor kunnen worden aangewend om het herstelproces zo efficiënt mogelijk te maken. Hierbij moeten overigens wetten en beleidspraktijken vanuit de overheid niet worden vergeten. De nationale en regionale overheden hebben ieder hun macht en procedures die samen met de lokale behoeften en eisen hun invloed hebben op de vraag op welke wijze de drie elementen voor een zo goed mogelijke disaster management zorgen. Een Amerikaans voorbeeld die Rubin et al. hiervan gebruiken is de Presidential Disaster Declaration. *"A Presidential Disaster Declaration is an action by the President, pursuant to the Compact of Free Association, to make U.S. federal funding available for emergency relief and reconstruction assistance."* (The Rhode Island Department of Health, 2015) Bij erge rampen of calamiteiten in de V.S. heeft de president dus het mandaat om zelf adequaat het herstelproces op gang te brengen. Daarmee beschreven Rubin et al. niet per se een voorspelbaar, maar wel een centralistische en procedurele vorm van disaster management. Hiermee kunnen Ruben et al. eigenlijk op het begin van de transitie van moderniteit naar postmoderniteit worden geplaatst. Een breuk met de moderniteit is te vinden in het feit dat Rubin et al. erkennen dat disaster management nooit een voorspellend en mathematisch karakter kan hebben. Maar tegelijk hebben ze wel duidelijk nog een moderne basis, vanwege het centralistische karakter. De overheid genereert namelijk algemene wetten en regels en ontkomen en daardoor niet aan context-onafhankelijk te worden. Dit geldt al helemaal wanneer in de V.S. de president alleen het mandaat heeft om op te treden naar een ramp. De president (één persoon) kan immers nooit volledig op de hoogte zijn van iedere context.

4.1.3 Parallele ontwikkeling tussen disaster management en ruimtelijke wetenschap

In de loop van de tijd is disaster management op verschillende wijzen opgevat en in praktijk gebracht. Kates & Pijawka (in Haas, 1977) zijn vrij modernistisch door een logaritmisch model te ontwikkelen waarlangs disaster management zich beweegt. Langs deze weg zouden samenlevingen tot een goed herstel en bescherming moeten kunnen komen. Haas (1977) zelf gaf dus al aan dat *recovery* geordend, kenbaar en voorspelbaar is, waar ook een modernistische tendens in doorklinkt.

Rubin et al. (1985) ontkrachten dit door voorbeelden te geven waarin dit model niet op gaat. Disaster management valt niet in een theorie te vatten; de natuurwetenschappelijke methode is niet

adequaat voor disaster management. Dit ligt in lijn met wat Flyvbjerg hierover zei in verhouding tot de sociale wetenschap (zie §3.3). Ze doen dus afstand van predictieve theorieën in disaster management, maar houden wel modernistische trekjes door kennis, vermogen om te handelen en leiderschap als belangrijke eigenschappen te zien voor goed management, waarbij een belangrijke verantwoordelijkheid van handelen centralistisch is weggelegd voor (in zijn voorbeeld) de president. Met een 'rol' voor top-down-denken en een bepaalde mate van rationaliteit laten Rubin et al. de moderniteit niet helemaal los. De insteek van Birkland (1997) kan hierbij aansluiten. *Agenda setting* kan namelijk een moderne invulling krijgen als de macht van het bepalen van de agenda ligt bij overheid en deskundigen. Dit hoeft overigens niet direct, want in een democratische samenleving, waarin juist belang wordt gehecht aan de opinie van het volk, kan *agenda setting* ook een bottom-up karakter krijgen, wat meer aan postmoderniteit gelinkt kan worden.

Berke et al. (1993) zien in de 'Type I-samenleving' heel ideaal hoe disaster management het best functioneert. Dit oogt modern, maar zij vliegen het meer aan vanuit een postmoderne houding door nadruk te leggen op samenwerking tussen (verschillende lagen van) overheden en lokale bevolking. De aandacht wordt meer verlegd naar een bottom-up-mentaliteit. Egli (2013) ten slotte lijkt een postmodernist door nadrukkelijk aandacht te vragen voor onderlinge samenwerking en het belang van een veerkrachtige samenleving, die zich eerder verzoent met het feit dat een ramp iedereen kan overkomen, en die leert om rampen adequaat 'op te kunnen vangen' in plaats van alle risico's te willen uitsluiten. Hiermee heeft Egli meer aandacht voor de complexiteit van mens en samenleving.

Worden genoemde auteurs in een chronologische volgorde gezet, dan vallen er parallellen te trekken tussen de ontwikkelingen in de sociale en ruimtelijke wetenschappen (zie 2.3), en die van disaster management. Vanuit wetenschappelijke hoek is aannemelijk te maken dat ook het disaster management in zijn algemeenheid onder invloed staat van de transitie van moderniteit naar postmoderniteit, en dat die transitie zich op een vergelijkbare manier voltrekt als in de sociale en ruimtelijke wetenschappen zichtbaar is. Om die reden is het ook goed om naar praktijkvoorbeelden te kijken. Hoe is in de loop der tijd praktisch vormgegeven aan wederopbouw, herstel en het weerbaar maken voor eventuele nieuwe rampen? Is een dergelijke chronologie ook in praktijk te ontdekken?

4.2 Praktische uitwerking disaster management

Na een bespreking van theoretische analyses over wat disaster management betekend heeft in verschillende perioden, kom ik nu toe aan het bespreken van enkele praktijkvoorbeelden. Nu moet noodzakelijkerwijs een selectie van praktijkvoorbeelden worden gemaakt. Het is immers onmogelijk om een totaaloverzicht van alle rampen over de hele geschiedenis te maken; tijd, ruimte en kennis ontbreken om volledig te kunnen zijn. De keuze om bepaalde rampen wel of niet te behandelen heeft daarom altijd iets arbitrairs in zich. Totaal willekeurig is die keuze overigens niet.

Gekozen rampen gebeurden in de periode vanaf de WOII tot vandaag. Dit criterium is gehanteerd omdat in diezelfde periode zich de transitie van moderniteit naar postmoderniteit in de ruimtelijke wetenschappen heeft voltrokken (voor zover deze al af is). Een tweede criterium noem ik gemakshalve 'nieuws waarde'. Hiermee bedoel ik dat alle aangehaalde voorbeelden nationaal en internationaal groot in het nieuws zijn geweest, voor langere of kortere tijd. Ik had voor minder bekendere rampen kunnen kiezen, maar de keuze voor de alom bekende rampen is dat deze voor vrijwel iedereen tot de verbeelding spreken, en er wetenschappelijke literatuur over te vinden is. Een derde criterium is water. Bijna alle gekozen praktijkvoorbeelden zijn voorbeelden waarin overstro-

mingen een grote rol speelden, op welke manier dan ook veroorzaakt. Dit heeft te maken met mijn eigen interessegebied. Duidelijke uitzonderingen zijn de WOII en de vuurwerkramp in Enschede. Deze voorbeelden zijn gekozen vanwege de kenmerkende manier waarop in beide voorbeelden met herstellend disaster management is omgegaan.

4.2.1 Disaster management bij rampen in Nederland

De wederopbouwperiode van na de WOII mag natuurlijk niet onvermeld blijven. De impact van de oorlog was groot, zowel mentaal als fysiek. In Nederland werden steden als Rotterdam en Middelburg aan het begin van de oorlog gebombardeerd, door de geallieerden zijn delen van Nederland moedwillig onder water gezet om de Duitsers te dwingen zich terug te trekken, en zo zijn er talloze voorbeelden te noemen. Wederopbouw was in de jaren direct na de WOII de belangrijkste prioriteit van de Nederlandse overheid (Spit & Zoete, 2009). Oorlogsschade moest worden hersteld, achterstand van ruimtelijke ordening ingehaald en de woningnood was immens. Vlak na de oorlog verwachtte men jaarlijks tot 70.000 woningen te moeten bouwen, om de volksvijand no. 1 te kunnen bestrijden (Van der Cammen & De Klerk, 2008). Dit in combinatie met materiaalschaarste, deviezen tekort en het stimuleren van werkgelegenheid “ (...) *achtten de regering en een meerderheid van het parlement een min of meer strikte planning van de bouwnijverheid geboden.* (Ramakers, 1990) Hiermee is de basis gelegd voor de later zo bekritiseerde blauwdrukplannen. Om zo snel mogelijk in de benodigde aantal woningen te kunnen voorzien was snel en goedkoop bouwen het devies. De rijksoverheid dirigeerde. Ministers en wethouders hadden de verantwoordelijkheid de benodigde woningbouw jaarlijks te realiseren. Woningbouwcorporaties bouwden niet vanuit zichzelf, maar in opdracht van de overheid, om kwantiteit, kwaliteit en betaalbaarheid voor lagere inkomens te garanderen. Interessant om te zien overigens is dat de impact van de WOII dermate sterk was dat de wederopbouw niet gelijk op volle toeren kon worden begonnen. Zaken als materiaaltekort, gebrek aan vakbekwame arbeidskrachten (in combinatie met een lage arbeidsproductiviteit) en het gebrek aan deviezen om bouwmaterialen te kunnen importeren hadden een remmende werking op de wederopbouw. Pas toen genoemde zaken zich positief ontwikkelden, kon ook de wederopbouw een versnelde vaart nemen (Ramakers, 1990), waarbij in 1966 zelf 120.000 woningen werden gerealiseerd, meer dus dan vlak na de oorlog als noodzakelijk werd geacht (Van der Cammen & De Klerk, 2008).²⁰

In Nederland had vlak na de WOII, in het kader van wederopbouw, herstellend disaster management dus een hiërarchisch en modern karakter. In de ruimtelijke wetenschappen worden de blauwdrukplannen die opkwamen in de wederopbouwtijd als een typisch modern fenomeen aangeduid (De Roo & Voogd, 2004; zie verder ook onder andere Spit & Zoete, 2009; Van der Cammen & De Klerk, 2008; Voogd et al. 2012). Dit hiërarchische zien we ook bij de watersnoodramp van februari 1953 in Zeeland en Zuid-Holland. De focus werd echter meer op ‘voorkomend disaster management’ gelegd. Dit kreeg onder andere vorm in de op 21 februari 1953 opgerichte Deltacommissie. Deze commissie is door de regering geïnstalleerd “(...) *opdat gij een waterstaatstechnisch deskundige commissie zult vormen, die op korte termijn maatregelen beraamt tot eventuele voorkoming van zulk een grote ramp in de toekomst.*” (Uit de rede van de minister van Verkeer & Waterstaat, uitgesproken bij de installatie van de Deltacommissie; Deltacommissie 1961, pag. 15). De eerste

---

²⁰ Dit klopt ook, want vanwege de verwachte bevolkingsgroei toentertijd, verschoof langzaam het accent van beleid van wederopbouw naar groei (de Roo & Voogd, 2004).

opdracht die de commissie kreeg was het uitzoeken welke waterstanden nu en in de toekomst men zonder ingrepen zou kunnen verwachten, welke maatregelen invloed kunnen hebben op waterstanden, welke ongewenste situaties er zijn of kunnen ontstaan en welke concrete maatregelen er nodig zijn om Nederland waterveiliger te maken (Deltacommissie, 1961). Hiermee nam het Rijk verantwoordelijkheid op zich om voor herstel en preventie te zorgen, zoals het Rijk eindverantwoordelijkheid had bij het alle waterstaatszaken van nationaal belang (Voogd et al. 2012). Zoals bekend ontstond in de Deltacommissie het plan van de Deltawerken, met als doel de zeearmen in Zeeland en Zuid-Holland (met uitzondering van de Westerschelde) in te dammen, om zo de kustlijn te verkleinen en de negatieve gevolgen van een extreem hoog waterpeil te beperken. Tijdens de uitvoering van de plannen kwamen langzaam maar zeker kritische geluiden over het volledig indammen van de Oosterschelde, met name uit de visserij en de milieubeweging.²¹ Ze hadden het indammen van onder andere de Haringvliet en het Grevelingenmeer gezien, en waren tot de conclusie gekomen dat het indammen van de Oosterschelde een negatieve werking zou hebben op zowel natuurontwikkeling als voor de visserij, waar de getijdenwerking van levensbelang waren. Die getijdenwerking zou verdwijnen bij volledige indamming. Protestacties werden op touw gezet om de Rijksoverheid en de Deltacommissie ertoe te bewegen de Oosterschelde open te houden. Uiteindelijk is hier de Oosterscheldekering uit voortgekomen, die de Oosterschelde alleen volledig afsluit bij een hoog waterpeil. De protestacties lieten zien dat in de zestiger jaren hiërarchische besluitvorming niet klakkeloos werd geaccepteerd en dat men vond dat ook naar de plaatselijke bevolking moest worden geluisterd. De opkomst van de kritische geluiden rond de Oosterschelde hing samen met de maatschappelijke situatie van de jaren '60 in Nederland en het Westen (zie §3.2.3). In deze periode groeide de roep om democratisering, transparantie en het luisteren naar de stem van het volk. Decentralistische geluiden kwamen langzaam op, ook in het beleidsterrein om Zeeland en Zuid-Holland stormvloedbestendig te maken. Dit 'hippie'-tijdperk is volgens Boomkens (2011) mede van belangrijke invloed geweest in het opkomen van het postmoderne tijdperk, in de filosofie en ook in andere wetenschappelijke disciplines, zoals de ruimtelijke wetenschappen. Portugali (2006) laat zien dat de kritische reactie van de jaren '70 op de positivistische en quantitative ruimtelijke wetenschappen (welke hij impliciet als modern beschouwd), niet los kan worden gezien van de algemene culturele tendens in de Westerse samenleving van de jaren '60. Mede hierdoor ontstond er langzaam maar zeker een bottom-up-tendens.

Een voorbeeld hiervan in het (herstellend) disaster management is het voorbeeld wat Klok & Denters (2005) geven over de vuurwerkkramp in Enschede. De wijk Roombeek is na een enorme vuurwerkexplosie volledig verwoest. Vanzelfsprekend moest deze wijk weer worden herbouwd, maar de wijze waarop is opvallend. Klok & Denters laten zien dat een belangrijk onderdeel van het proces van herbouw bewonersparticipatie is geweest. Men wilde bottom-up te werk gaan, waarin postmoderne invloeden zijn te ontwaren.

In de eerste fase zijn bewoners van Roombeek uitgenodigd om hun visie te geven over hoe Roombeek zou moeten worden herbouwd. Acht gesprekssessies zouden een adequaat beeld van de verschillende opvattingen hierover moeten geven. *"The main positions in the arenas were the ones*

---

²¹ De opkomst van de kritische geluiden hangt samen met de maatschappelijke situatie van de jaren '60 in Nederland en het Westen, waar de kritiek op de hiërarchische samenleving groeit en ook tegen bijvoorbeeld politieke misbruik van wetenschappelijke en technologische kennis. Dit 'hippie'-tijdperk is volgens Boomkens (2011) mede van belangrijke invloed geweest in het opkomen van het postmoderne tijdperk. Dat is in dit voorbeeld omtrent protesten rond de Oosterschelde ook zo.

of the 'participant' and 'process facilitator. Participants had the rights to express their opinions either in an entirely open way (...). The 'process facilitator' was an independent expert on participation processes who was hired by the city to organize the participation process and ensure that the outcomes would truly represent the opinions of the participants." (Klok & Denters, 2005, pag. 50) De prioriteit lag in het begin van het proces dus nadrukkelijk bij de bewoners: de overheid moest vooral luisteren. Mede geïnspireerd door deze gespreksessies met bewoners werd een eerste versie van een plan van herbouw geschreven.

De tweede fase hield een discussie met de bewoners in of het plan de verschillende opinies van bewoners goed representeerde en of bewoners ermee akkoord gingen. Ook hier had de overheid voornamelijk luisteren als taak. De derde fase was het invoeren van dit plan door onder leiding van de 'program development group', de 'planning group' en het college van burgemeester en wethouders van Enschede.

Dit voorbeeld geeft een andere variant van disaster management weer, waarbij men uitdrukkelijk niet top-down, maar van onderuit beslissingen worden genomen over hoe *recovery* en disaster management vorm zou moeten worden gegeven. Je komt hier invloeden van de communicatieve rationaliteit van Habermas tegen, die De Roo & Voogd (2004) als typisch postmodern denken in de ruimtelijke wetenschap aanwijzen. Juist door de gespreksessies die zijn georganiseerd, krijgt die communicatieve rationaliteit een belangrijke rol in het herstellend aspect van disaster management. De nadruk ligt op het verkrijgen van onderlinge overeenstemming en solidariteit. En juist in die solidariteit vinden we invloeden van Rorty terug. Hij benadrukte namelijk het belang van de 'conversation of mankind' (zie §3.2.3). Juist door dit met de gespreksessies in praktijk te brengen kan de beslissing die eruit volgt volgens Voogd et al. (2012) rationeel worden genoemd (zie §3.3.5 en zie §5.4 voor een kritische reflectie hierop).

4.2.2 Disaster management bij rampen buiten Nederland

Interessant is ook te om te zien hoe buiten Nederland disaster management in praktijk is gebracht. Een van de bekendste en meest dramatische rampen van de 21^e eeuw kan hier niet onvermeld blijven: de aardbeving en tsunami in Indonesië in 2004. Een stevige aardbeving zorgde voor een allesvernietigende tsunami. De bewoners van de kustgebieden waren hier volstrekt niet op voorbereid, wereldwijd liep het aantal doden op tot meer dan 230.000. Naast dit persoonlijk leed was er uiteraard ook veel materiële schade. Volledige gebieden werden door de vloedgolf van de kaart geveegd. Takahashi et al. (2007) schreven een artikel over het verloop van de wederopbouw in Aceh, het noordelijkste gebied van Sumatra. Alleen in de stad Banda Aceh vielen 71.000 doden, en zijn 14.000 gebouwen volledig verwoest (Takahashi et al., 2007). De auteurs onderzochten hoe het kon dat de wederopbouw van Banda Aceh zo langzaam voortging. Een van de moeilijkheden in Aceh was het functioneren van de overheid: *"Over the past thirty years, which is to say the period of the Aceh Conflict, there has been a decline in the governing function of the local government, which, combined with the death from the tsunami of the mayor of Banda Aceh City and the governor of NAD Province and the fact that government buildings also sustained tsunami damage, meant that government mechanisms did not respond sufficiently."* (Takahashi et al., 2007, pag. 56). Het niet optimaal functioneren van de overheid en het sterven van de burgemeester zijn van invloed geweest op het feit dat vanuit de Indonesische autoriteiten waarschuwingen vooraf en hulpverlening achteraf zacht gezegd niet optimaal waren. Dit heeft grote aantallen slachtoffers niet kunnen voorkomen waar dat

anders wel mogelijk was geweest.²² Dit in combinatie met de onvoorziene omvang van de ramp zorgde voor grote schade. Takahashi et al., (2007) noemden verder nog vier andere redenen voor voor een tragere wederopbouw dan noodzakelijk was.

Ten eerste noemden ze de omvang van de ramp, niet alleen qua doden en vernietigde huizen, maar ook het verlies van landmassa. Er was gewoonweg te weinig ruimte om snel veel nieuwe huizen te kunnen bouwen.

Een tweede reden was de grote internationale humanitaire hulpactie die na de ramp op gang kwam. Dat is natuurlijk in beginsel positief: Alleen al in Banda Aceh waren op den duur 535 hulporganisaties actief voor verschillende sectoren. Echter: *“In this manner, governments, United Nations, international NGOs, and other aid organizations each with different characteristics, scale and objectives, besiege one community. This results in what can be referred to as an ‘aid bubble,’ particularly in the first year, and brings difficulties in the regulations of these organizations.”* (Takahashi et al., 2007, pag. 59) Door de grote hoeveelheid van verschillende expertises van de actieve hulporganisaties werd het overzicht ernstig bemoeilijkt. Bovendien zorgde het instorten van overheidsorganen ervoor dat communicatie tussen en de regulering van al deze organisaties niet optimaal waren, wat effectief werken nog verder bemoeilijkte.

Een combinatie van een gebrek aan grondstoffen en (goed verspreide) *recovery plans* was een derde reden: *“While reconstruction planning at the beginning was a fixed, top-down master plan paralleled by an action plan for implementation, there was a lack of core organizations and unavoidable changes in policy.”* (Takahashi et al., 2007, pag. 60) Er was dus te weinig organisatie om de plannen die er al waren afdoende toe te passen op de getroffen gebieden.

Ten vierde werd ook nog het marktmechanisme genoemd. Door de grote schade was er veel schaarste, waren de prijzen hoog en was het fraudeniveau ook gestegen; iedereen wil immers dat zijn huis zo snel mogelijk wordt opgebouwd. Echter, *“(…) in addition to the non-functionality of government mechanisms, originally, a lack of public building standards and land use restrictions that are often seen in developing countries and avoidance of governmental intervention into the market may be a compounding factor.”* (Takahashi et al., 2007, pag. 60)

Deze redenen zorgden ervoor dat in Aceh na twee jaar slechts 58.682 van de benodigde 110.000 woningen gereedgekomen zijn, om nog maar te zwijgen van herstel van landbouwgronden, economie et cetera. Al met al is te concluderen dat we van deze ramp (helaas) veel kunnen leren over hoe disaster management beter kan.

Wat leren over effectieve disaster management betreft moet ook New Orleans genoemd worden. Olshansky et al. (2008) noemen in een studie over planning van de herbouw in New Orleans zes essentiële aspecten die nodig zijn voor goed disaster management, waarbij ze zich op verschillende onderzoekers baseren:

1. *“Substantial external funding, provided quickly, and with few restrictions.*
2. *Strong local leadership.*
3. *Cooperation between city, state, and federal officials.*
4. *Local, citizen-based processes for making and reviewing reconstruction decisions.*
5. *Previous planning documents which describe consensus policies for future development.*

---

²² Hierbij moet natuurlijk opgemerkt worden dat de omvang van de ramp dermate groot was dat zelfs met een goed georganiseerde overheid er nog steeds grote aantallen slachtoffers zouden zijn.

6. *Pre-existing planning institutions.*"

(Olshansky et al., 2008, pag. 274)

De ramp met Katrina in New Orleans in 2005 was catastrofaal. 1.300 mensen stierven door de ramp, 188.000 huizen waren door Katrina en de daaropvolgende stormvloed beschadigd (Olshansky et al., 2008) en twee jaar later was slechts zestig procent van de inwoners teruggekeerd naar New Orleans. In de V.S. bleken de verschillende overheden niet goed voorbereid te zijn op rampen van deze omvang. Dat is terug te zien in de wijze waarop (de planning van) de wederopbouw tot stand kwam. Het probleem rondom New Orleans was echter dat er weinig communicatie tussen de verschillende overheidslagen was. Daardoor werden tal van planningscommissies en wederopbouwautoriteiten gecreëerd die allemaal hun steentje wilden bijdragen aan het herstel van New Orleans.

Zo had de Federal Emergency Management Agency de Long-Term Community Recovery Emergency Support Function (ESF-14) geïntroduceerd. Dit plan had zijn diensten bewezen in kleinere *recovery projects* in de landelijke gebieden, maar bleek niet nuttig in New Orleans vanwege de omvang van de ramp.

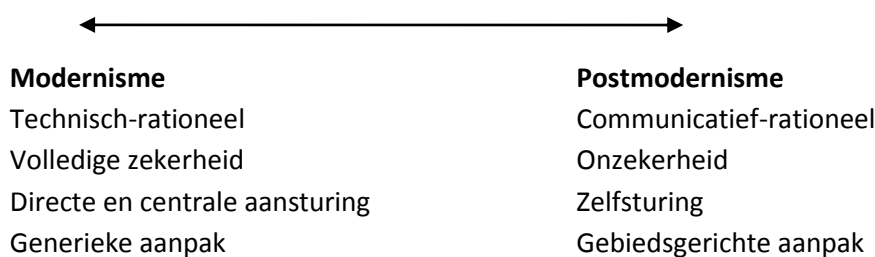
Ook was er de Bring New Orleans Back Commission (BNOBC, door de burgemeester in het leven geroepen), die een kleinere stad voorstelde waarbij de lager gelegen gebieden niet meer bewoond werden maar in groene gebieden werden veranderd. Volgens Olshansky et al. (2008) keerde de burgemeester zich (in verkiezingstijd) tegen het plan en stelde hij voor bewoners mee te laten beslissen waar en hoe de stad herbouwd moest worden. Tegelijk zou volgens de BNOBC de FEMA geld hebben toegezegd om deze plannen uit te voeren, hoewel deze dit ontkende en geen fondsen hiervoor bij elkaar kon krijgen. Hierdoor ging het plan de ijskast in en het vertrouwen van de bevolking in planning verdampte.

Onafhankelijk van de burgemeester had de gemeenteraad opdracht gegeven tot een plan van aanpak wat het Lambert-plan zou gaan heten, naar de naam van het verantwoordelijke adviesbureau. Hoewel dit plan nuttig was voor andere redenen kwam ook dit plan niet door de 'city planning commission' van New Orleans. Enzovoorts, enzovoorts (zie Olshansky et al., 2008).

Maar dit bovenstaande was niet het enige probleem waar men mee te maken had. *"One is the tension between simultaneous desires for speed and for deliberation. Communities must rebuild as quickly as possible in order to maintain existing social and economic networks. But they must also be thoughtful and deliberate in order to maximize the opportunity for improvement and to ensure that funds are spent as efficiently and equitably as possible."* (Olshansky et al., 2008, pag. 278) Er moest enerzijds snel aan *recovery* worden begonnen, en anderzijds moest de mogelijkheid worden benut om niet alleen te herstellen maar ook te verbeteren en zoveel mogelijk draagvlak te creëren voor de plannen. Zo bezien heeft het gebrek aan daadkracht en communicatie en overleg tussen de verschillende betrokken actoren, waarvan Olshansky et al. getuigen en die in het citaat tegenover elkaar worden gezet, samen voor oponthoud in de wederopbouw gezorgd. Hierbij komt dat *"Without a basic planning infrastructure in place, post-disaster planning is more challenging and takes much longer."* (Olshansky et al., 2008, pag. 278). De ramp van Katrina leidde tot het besef dat goede *recovery plans* ontbraken. Die plannen moesten dus alsnog worden bedacht en gemaakt, het liefst ook met input van de bewoners. Maar ook het vertrouwen van en de aandacht voor deze plannen nam onder de bevolking af door weinig verticale communicatie, waardoor veel bewoners het idee kregen voor niets te hebben geparticipeerd.

Het ontdekken van filosofische grondposities in de voorbeelden van Indonesië en New Orleans is een lastige exercitie. Wat New Orleans betreft lijken moderne en postmoderne invloeden door elkaar heen te lopen. De volgens Olshansky et al. (2008) zes essentiële aspecten voor goed disaster management analyserend, valt op te merken dat punten 2, 5 en 6 modern geïdentificeerd kunnen worden, en 3 en 4 postmodern. Sterk leiderschap (punt 2) suggereert een centrale aansturing van planning. Ook punt 6 (*Pre-existing planning institutions*) neigt hier naar. Centrale aansturing wordt door De Roo & Voogd (2004) op de schaal van modern naar postmodern nadrukkelijk aan de moderne kant van 'het midden' geplaatst (zie figuur 4). Het maken van documenten om disaster management te kunnen vormgeven bij eventuele volgende rampen (punt 5) kan ook modernistisch worden geïdentificeerd. Het wekt namelijk de suggestie dat er een rationele, context-onafhankelijke methode is om rampen in het algemeen te kunnen bestrijden.

De samenwerking tussen verschillende overheidslagen (punt 3) die Olshansky et al. (2008) noemen, heeft een postmodernere connotatie. Dat komt allereerst door de hiervoor noodzakelijke, maar aspecten van de communicatieve rationaliteit van Habermas in terug te vinden zijn. Dit wordt door De Roo & Voogd (2004) juist aan de postmoderne kant van het midden van de schaal geplaatst (zie figuur 4). Ook zijn decentrale invloeden terug te zien: de lokale overheid krijgt nadrukkelijk een laag, omdat zij de plaatselijke context het beste kennen. Ook hier koppelen De Roo & Voogd postmodernisme aan (zie figuur 4). In punt 4 (*Local, citizen-based processes for making and reviewing reconstruction decisions*) is het belang van communicatieve rationaliteit ook te herkennen en zie je indirect het democratische principe terug dat de bevolking ook mee zou moeten beslissen (denk aan het voorbeeld van Klok & Denters (2005) uit Enschede).

Figuur 4. Combinatie van schema's *Dualisme in de huidige wetenschapsfilosofische discussie* & *Een spectrum voor planologisch handelen*. (De Roo & Voogd, 2004, pag.35 & 57)

Voor de situatie in Indonesië is het lastiger om moderne en/of postmoderne grondposities te koppelen aan het disaster management aldaar. Dit heeft mede te maken met het feit dat moderniteit en postmoderniteit in feite typisch Westerse fenomenen zijn (Boomkens, 2011, zie ook Störig, 2010). Het debat tussen moderniteit en postmoderniteit is daar veel minder aan de orde. Met Boomkens (2011) in het achterhoofd zou wellicht gesteld kunnen worden dat de Indonesische cultuur zich eigenlijk nog in een pre-moderne fase bevindt, mede omdat daar de Verlichting nauwelijks een rol heeft gespeeld. De Indonesische cultuur is uiteraard wel door het Westen beïnvloed, zeker door de Nederlandse kolonisatie tot 1948. Helemaal los van het Westen staat Indonesië dus niet. Wel is interessant op welke manier, en vanuit welke invalshoek, disaster management daar verbeterd zou kunnen worden, naar aanleiding van wat we gezien hebben over de tsunami in 2004. Dat geldt ook voor de situatie in New Orleans. In hoofdstuk 5 wordt hier aandacht aan besteedt, nadat eerst besproken wordt hoe filosofische kritiek op de postmoderniteit van invloed kan zijn op disaster management.

Hoofdstuk 5: Het probleem van de postmoderniteit

In hoofdstuk 3 en 4 is gepoogd een weergave te geven van ontwikkelingen in wetenschappelijke uitgangspunten zoals die in de filosofie, de sociale en ruimtelijke wetenschappen en in disaster management waar te nemen zijn. In hoofdstuk 5 bespreek ik de kritische vraag in hoeverre deze ontwikkelingen positief zijn. Zeker, de postmoderniteit heeft ons verrijkende inzichten gebracht, maar is het per definitie een vooruitgang geweest (om een modern begrip te gebruiken)? Volgens mij niet. Ik zal dat uitleggen aan de hand van kritieken op de postmoderniteit in filosofische zin, en zal die kritieken toe gaan passen het disaster management.

5.1 Contradicties in de postmoderniteit

Allereerst wil ik ingaan op de contradictie die kenmerkend is voor het relativisme in de postmoderniteit. Dit betekent in mijn optiek dat bij de claims van de postmoderniteit rechtmatige kanttekeningen geplaatst kunnen worden. In het bespreken van deze contradictie haak ik aan bij de thema's 'waarheid' en 'taal'. Zoals we bij Wittgenstein hebben gezien heeft hij zijn taalfilosofische positie die hij beschreef in *Tractatus* (zie §3.2.2) later zelf stevig bekritiseerd. Taal zag hij eerst als een ondubbelzinnige afspiegeling van haar betekenissen. Later kwam hij daarop terug. Betekenis van taal bleek pas te achterhalen bij het bestuderen van hoe uitspraken en begrippen gebruikt worden, ook door communicatie zelf dus. Er is niet (noodzakelijkerwijs) sprake van eenduidigheid van betekenis. Graham Priest (in Vandycke, 2015) laat zien dat deze visie op een contradictie uitloopt.

“Het argument gaat als volgt: de twee filosofen²³ beweren dat de betekenis van uitspraken voortdurend verandert. Deze stelling is ook van toepassing op hun eigen uitspraken. Dus betekent “de betekenis van alle uitspraken verandert voortdurend” verschillende dingen. Daarmee worden dus heel wat dingen uitgedrukt, maar niets eenduidigs. Het is daardoor niet mogelijk om een bepaalde betekenis toe te kennen aan deze uitspraak, maar net deze afleiding berust op de veronderstelling dat deze uitspraak wel degelijk een bepaalde betekenis heeft. We zitten dus met een contradictie. De uitspraak hierboven tussen aanhalingstekens is zowel uit te drukken als niet uit te drukken.” (Vandycke, 2015, pag. 6)

Kortom: om de uitspraak 'de betekenis van alle uitspraken verandert voortdurend' een eenduidige betekenis te geven, moet die zin zelf ondubbelzinnig zijn. Maar dat is in strijd met wat de zin probeert te zeggen. De zin is dus zelfcontradictoir. Logisch gezien kan uit een contradictie alles volgen (Barwise & Etchemendy, 2013), wat de uitspraak daarmee betekenisloos en zinloos maakt.

Vandycke (2015) bespreekt in zijn artikel een andere contradictie, die hierop aansluit. Dit kan als een analogie voor het waarheidsrelativisme (kenmerkend voor de postmoderniteit) worden gezien. Hierbij gebruikt Vandycke (naar Derrida) de psychoanalytische metafoor van de fallus en de castratie. Hierbij staat fallus voor de waarheid van het (onbewuste) subject, en castratie voor zijn negatie (ook wel aangeduid als tekort)²⁴. De waarheid van het (onbewuste) subject sluit aan bij Nietzsche, die waarheid ook gedecentreerd heeft tot de waarheid van het subject (zie §3.2.1). Vergelijkbaar met Wittgenstein ziet Derrida een begrip slechts als knooppunt van verbanden met andere begrippen. Dit geldt daarmee ook voor de waarheid van het (onbewuste) subject. Daarmee heeft het een alles

---

²³ Priest refereert hier aan Derrida en Cratylus.

²⁴ Vandycke (2015) geeft aan dat de psychoanalyse werkt vanuit de vooronderstelling van de waarheid van het onbewuste van een subject. Deze waarheid zou seksueel zijn. Vandaar dat genoemde analogie gebruikt wordt, omdat dit in het werk van Derrida, die hij aanhaalt, ook op die manier gebruikt wordt.

behalve eenduidige betekenis; er is een tekort aan, vertaald naar het voorbeeld van Vandycke. Daarmee wordt de waarheid (de fallus) gecastreerd. Volgens Vandycke levert dit voor Derrida een contradictie op. “(...)de castratie van de waarheid (...) is niets anders dan de waarheid van de castratie (...)”. (Vandycke, 2015, pag. 4) Waarheid wordt met die uitspraak dus gecastreerd. Waarheid heeft geen eenduidige betekenis (waarheid bestaat niet), behalve het begrip ‘castratie’. Bovendien impliceert het woord castratie de ‘betrokkenheid’ van een fallus (de waarheid dus). Met andere woorden: de uitspraak ‘dé waarheid bestaat niet’, heeft, wil het een zinvolle uitspraak zijn, noodzakelijkerwijs nodig dat dé waarheid wel bestaat, al was het alleen maar voor deze ene zin. Want als dat niet mogelijk zou zijn, wordt deze uitspraak namelijk zélf ook betekenisloos. Het punt dat echter vervolgens op komt is: Maar als dé waarheid dan wél bestaat, om betekenis te kunnen geven aan de zin ‘de waarheid bestaat niet’, dan levert de uitspraak ‘dé waarheid bestaat niet’ noodzakelijk een contradictie op.²⁵

Het interessante is dat deze uitspraak een van de gemeenschappelijke delers is van postmodernisten. Portugali (2006, pag. 650) haalt in zijn bespreking van postmoderne tendensen in de wetenschappen auteurs aan die beweren “ (...) *that postmodernism is essentially a form of extreme modernist relativism (...)*”. Ofwel: postmodernisten zijn in hun relativistische claims in wezen zelf modernistisch. Logisch gezien ligt er dus een probleem voor de postmoderniteit. Bovendien is het zo dat, wil deze uitspraak geldig zijn, absolute waarheid móet bezitten. Maar dat roept weer de vraag op: als deze uitspraak dan wél absolute geldigheid bezit, waarom zou dat dan niet gelden voor andere (axiomatische) uitspraken? Descartes kon vanuit zijn absoluut zekere basis, het *Cogito ergo sum* (Ik denk, dus ik besta), een hele filosofie bouwen (zie §3.1.2). Waarom zou dat vanuit de conclusie dat dé waarheid dan wel móet bestaan dat in de huidige tijd niet op een vergelijkbare manier als Descartes kunnen?

5.2 Postmoderniteit, communicatieve rationaliteit en cultuur

In de ruimtelijke wetenschappen is het postmodernistische paradigma al een tijd lang de belangrijkste. “*Inmiddels leven we in het postmoderne tijdperk. Het is een tijdperk waarin we moeten erkennen dat het streven naar zekerheden weliswaar grote successen heeft gebracht, maar dat ultieme zekerheden niet te krijgen zijn.*” Aldus De Roo & Voogd (2004, pag. 26). Voogd et al. (2012, pag. 28) formuleren het zo: “*Vanuit een postmoderne filosofie zijn alle feiten sociaal geconstrueerd, dus vatbaar voor twijfel en discussie. Ook de hedendaagse rol van de planoloog wordt hierdoor sterk beïnvloed.*” Er is door veel wetenschappers nadrukkelijk afstand gedaan van de modernistische praktijken, en er wordt in de literatuur al jaren een postmodern alternatief gehanteerd. Zie alleen al de genoemde citaten. Kijkend naar andere literatuur, dan lijkt het postmoderne gedachtegoed evident voor de ruimtelijke wetenschappen in deze tijd.²⁶ De Roo en Voogd (2004) nemen verderop in het boek ‘Methodologie van Planning’ nogmaals nadrukkelijk stelling voor de postmoderne kijk. Dit doen ze bijvoorbeeld met het aanhalen van een citaat van Forester (pag. 57): “*It becomes clear that planning problems will be solved not solely by technical experts, but also by pooling expertise and non-professional contributions too (...)*” Dit deel van het citaat van Forester heeft het idee van ‘waarheid van het subject’ in zich, waarmee dé waarheid als niet bestaand wordt geïmpliceerd. De Roo en Voogd maken zich dit eigen door dit citaat aan te halen. Spit en Zoete (2009) benadrukken vooral de maatschappelijke functie van planologie, waar een decentralistische aanpak van planning

²⁵ Ter verduidelijking: de zin “Ik lieg altijd” levert op dezelfde manier een zelfcontradictie op.

²⁶ In hoofdstuk 3 worden al verschillende wetenschappers uit de Groningse school aangehaald om veranderingen in de ruimtelijke wetenschappen te schetsen. Nu gaat het vooral over de waardering hiervoor.

benadrukt wordt. Ook ligt er een postmodernistische houding aan ten grondslag: dé waarheid bestaat niet, ieder individu kent zijn eigen waarheid, en daarom is decentrale en communicatieve planning belangrijk, om op die manier consensus te bereiken. Flyvbjerg (2001) beaamt nadrukkelijk een wetenschappelijke werkelijkheid naast en (vooral) na de moderniteit, waarin complexiteit, macht en waarde een belangrijke rol in spelen.

Niet alleen zijn er wetenschappers die expliciet de focus op een postmodernistische invalshoek leggen in de ruimtelijke wetenschap, het gebeurt vooral impliciet. Neem de communicatieve planning waarover in hoofdstuk 3 al het een en ander is gezegd. Hier is al uitgelegd hoe deze vorm van planning dankzij de opkomst van de postmoderniteit aan aanhang heeft gewonnen. Veel ruimtelijke wetenschappers hangen deze vorm van planning aan. Van der Cammen & De Klerk (2008) bijvoorbeeld schrijven hierover, John Forester (1989, pag. 133) haalt het aan in zijn boek 'Planning in the face of Power' als hij zegt: *"We consider (...) aspects of design practices seen as the work of making sense together. This formulation allows us to understand design practice as action in the face of ambiguity, action that recreates the lived worlds of inhabitants, action that is fundamentally communicative in character."* Spit en Zoete (2009) nemen het als uitgangspunt als ze ruimtelijke wetenschappen toepassen manieren van planning, Allmendinger (2009) past het toe op de hedendaagse planning theory, De Roo (2004) past het toe op milieuplanning, en zo kunnen we nog een tijd doorgaan.

Is dit problematisch? Nee, althans, niet per se. De postmoderniteit heeft aan de ruimtelijke wetenschappen en disaster management een nuttige bijdrage geleverd. Al was het maar om de mogelijkheid te creëren dat er niet louter door rationaliteit en top-down denken 'de hemel op aarde' wordt gecreeërd (denk aan het voorbeeld van herstellend disaster management in Enschede uit §4.2.1). Het is echter wel van belang om te voorkomen dat de postmoderniteit verabsoluteerd wordt (die neiging hebben veel postmoderne wetenschappers), maar dat er kritische noten bij geplaatst worden. Neem bijvoorbeeld het belang van communicatie. De postmoderniteit is hierin van nut geweest, maar niet zonder meer. Spencer (2013) maakt dit duidelijk met een concreet voorbeeld. In haar artikel 'Lessons from Japan: resilience after Tokyo and Fukushima' gaat ze in op het belang van communicatie door de overheid na een ramp. Als de betrokkenen door leidinggevende en/of verantwoordelijke instanties na een ramp slecht, onvolledig of contradictoer wordt geïnformeerd, kan de schade voor zo'n ramp groter zijn, dan 'nodig' is. Dat klinkt evident, maar interessant is dat Spencer het belang van communicatie op een andere manier duidt. Dat komt doordat ze culturele verschillen tussen (in dit geval) Japan en de V.S. in acht neemt. *"Americans, as a whole, are much less likely to heed government warnings based on a culture of self-reliance."* (Spencer, 2013, pag. 76). En eerder schrijft ze: *"Trust of authority and group decision-making are hallmarks of Japanese culture."* (Spencer, 2013, pag. 75) Hier constateert Spencer dus een significant verschil. Sinds de opkomst van het neoliberalisme in de jaren '60 in het Westen (en dus ook de VS) is de roep om zelfautonomie sterker geworden (wat volgens Boomkens (2011) een nadrukkelijke rol heeft gehad in de transitie naar het postmoderne denken). In Nederland verdween de verzuiling, het geloof in de overheid nam af, en de roep om meer democratisering nam toe, evenals de burgerlijke ongehoorzaamheid. Deze ontwikkeling was in heel het Westen terug te zien. In §4.2.1 werd er al kort aan gerefereerd door de weerstand van de bevolking te noemen tegen het overheidsbesluit om de Oosterschelde volledig in te dammen. De hiërarchie in de samenleving kwam onder druk te staan, en dat is in de loop der tijd niet veranderd. Individualisme drukte in het Westen een steeds grotere stempel op de cultuur, wat zich in de V.S. (volgens Spencer, 2013) onder andere toepaste in het feit dat de bevolking niet

massaal gehoor gaf aan waarschuwingen van de overheid voor naderend onheil. Dit in tegenstelling tot Japan. Dat land is wél hiërarchisch, daar wordt een groot vertrouwen gesteld in de overheid en speelt individualisme een veel kleinere rol.

In beide culturen is communicatie dus van belang, maar op een volstrekt andere manier. Het is niet voor niets dat in het Westen de opkomst van de postmoderniteit en de neoliberalisering samen op kwamen. Het waarheidsbegrip kreeg een steeds individualistischere betekenis, en de mens zelf is ook steeds individualistischer gaan leven. Voor de ruimtelijke wetenschappen heeft dit betekend dat top-down-planning meer in diskrediet is geraakt en er volop de nadruk is gelegd op bottom-up-planning, communicatief-rationeel, samen met betrokken actoren. Het voorbeeld van Enschede uit hoofdstuk 4 geeft dit mooi weer. In Japan is een top-down-georiënteerde overheid nog steeds van belang. Japanners stellen daar hun vertrouwen in. In Japan is het dus van belang dat de overheid de bevolking goed informeert en waarschuwt. Spencer (2013, pag. 74) zegt hierover: *“During the early hours of the crisis, numerous sources of authority released conflicting information about the severity of the crisis at the Daiichi plant, disintegrating trust between the responsible parties and eventually with the public.”* De Japanse bevolking volgt waarschuwingen van de overheid trouw op. Van belang is dan wel dat er eenduidig en zo volledig mogelijk wordt gecommuniceerd om de schade van rampen zo klein mogelijk te houden, en het land weer snel op te bouwen en *resilient* te maken. In Japan liep dat met de tsunami en de nucleaire ramp van Fukushima niet optimaal, met de gevolgen van dien.

Culturele verschillen zorgen er dus voor dat de manieren van effectieve communicatie in planning en disaster management niet overal hetzelfde is. Of de communicatieve rationaliteit, zoals deze in veel ruimtelijke literatuur verdedigd wordt, echt de beste methode is, staat dus niet onomstotelijk vast. Culturele achtergronden moeten worden meegenomen. In culturen waar zelfautonomie en individualisme niet zo'n belangrijke rol speelt als in het Westen heeft *collaborative planning*, zoals onder anderen Allmendinger (2009) het noemt, weinig zin.

Dit kan ook gezegd worden over het disaster management in 2004 in Indonesië, waar Takashaki et al. (2008) over publiceerden (zie §4.2.2). Zoals aan het eind van hoofdstuk 4 al kort is genoemd, is ook Indonesië niet een land waar de cultuur zich op eenzelfde manier ontwikkelde als in het Westen. Ook Indonesië kent een hiërarchisch geïntegreerde cultuur. Dat heeft ontegenzeggelijk invloed op het disaster management van 2004 gehad. Doordat de overheid al jarenlang niet goed functioneerde en in Banda Aceh de burgemeester het leven liet, was er niet het daadkrachtig leiderschap wat nodig was om het gebied te herstellen en weer op de oude manier te laten functioneren. Bovendien was er door dat gebrek aan leiderschap geen overzicht in welke organisatie waar aan het werk was, was er weinig onderlinge communicatie. Dit maakte effectieve disaster management zo goed als onmogelijk. Juist in een cultuur als de Indonesische, die als pre-modern (of om met Boomkens (2011) te spreken als traditioneel-dorps) kan worden betiteld, lijkt bijvoorbeeld centraalgestuurd en generiek disaster management (zie figuur 4) meer voor de hand te liggen, dan zelfgestuurd en communicatief-rationeel geïntegreerd disaster management.

5.3 (Post)moderne waarheid in ruimtelijke wetenschappen

Een andere winst die de postmoderniteit heeft geboekt is dat het een kritische noot bij het waarheidsbegrip en bij kennis van de werkelijkheid heeft geplaatst. Bestaat waarheid? Wanneer is iets waarheid? Is de werkelijkheid absoluut, en daarmee rationeel te verklaren? Of valt er meer over te zeggen? Het voorbeeld van Russell over de bruine, rechthoekige tafel in voetnoot 11 in hoofdstuk 3 is hier een mooi voorbeeld van. Maar zoals aan het begin van dit hoofdstuk al is aangegeven heeft

de postmoderniteit een intrinsiek probleem. Volledige postmoderniteit kán niet bestaan, logisch gezien. Dat geldt daarmee niet alleen voor de filosofie, maar ook voor alle wetenschappen (en toepassingen daarvan). Van der Meulen (2012) lijkt dit te beseffen in zijn proefschrift 'Planning tegen beter weten in'. Twee punten wil ik hier uitlichten.

Ten eerste haalt Van der Meulen (2012) Karl Popper aan. Popper (1982b) is bekend van het kritisch rationalisme en van de falsificatiemethode. *"Popper stelt (...) in de plaats van verificatie de meer bescheiden falsificatie: hypothesen worden niet door verificatie bewezen, maar kunnen door falsificatie worden weerlegd, namelijk doordat er waarnemingen worden gedaan die in tegenspraak zijn met de gevolgtrekkingen die men uit de hypothese kan afleiden."* (Störig, 2010, pag. 749) Popper lijkt een rationalist. Volgens Van der Meulen keert Popper verder in zijn filosofie zich tegen onder andere het relativisme. Niet als universalist²⁷, maar als kritisch pluralist. Hij past dit toe op de wetenschap door, zoals ik het hier maar even noem, invloeden van moderniteit terug te brengen in postmoderniteit. Dit is bijvoorbeeld terug te vinden in de beroepsethiek voor wetenschap die Popper (1982b, pag. 148; in Van der Meulen, 2012, pag. 254) bepleit, gebaseerd op twaalf punten:

1. *"Objectief vermoedend weten gaat ver uit boven wat een mens kan beheersen: er bestaan geen autoriteiten.*
2. *Het is onmogelijk fouten te vermijden.*
3. *Wel blijft het onze opgave fouten naar vermogen te vermijden.*
4. *Tolerantie naar alternatieve theorieën.*
5. *De instelling ten aanzien van fouten moet worden veranderd: niet verdoezelen;*
6. *maar juist leren van fouten;*
7. *speuren naar fouten.*
8. *Zelfkritische houding en oprechtheid zijn plicht.*
9. *Accepteren dat anderen ons op fouten wijzen.*
10. *Die anderen hebben we nodig.*
11. *Kritiek van anderen is noodzaak, zelfkritiek is het best.*
12. *Rationele kritiek moet specifiek zijn, geleid door het idee om dichter bij de objectieve waarheid te komen, en moet in die zin ook onpersoonlijk zijn."*

De punten 1, 2, 4 en 10 ademen postmoderniteit: het volledig kennen van de objectieve waarheid is volgens Popper onmogelijk, en andere inzichten kunnen verrijkend zijn. Met de punten 3, 7, 11 en 12 voegt Popper hier moderne invloeden aan toe: ook al kunnen we de objectieve waarheid niet absoluut leren kennen, we moeten het blijven streven, we moeten onze theorieën rationeel opstellen en op fouten toetsen (dit raakt de falsificatiemethode), en kritiek is hierbij belangrijk. Onwaarheid en onjuistheid bestaan, daar moeten we ons van blijven vergewissen. Daaruit volgt noodzakelijk dat waarheid en juistheid ook bestaan. Vanuit een andere invalshoek komt Popper tot dezelfde conclusie die in §5.1 naar voren is gekomen dat dé waarheid móet bestaan. Alleen zullen we die nooit volledig kunnen begrijpen, omdat onze menselijke natuur en ratio daar niet toereikend genoeg voor is.

Een ander punt dat Van der Meulen (2012) maakt is dat hij het belang van context relativeert. In de sociale wetenschap²⁸ is, dankzij de opkomst van de postmoderniteit, context een belangrijk thema geworden (zie §3.3.3). Flyvbjerg (2001) stelt in zijn boek 'Making Social Sciences Matter' dat mensen

---

²⁷ De mensheid is één in het zich laten aanspreken op rationaliteit (Van der Meulen, 2012)

²⁸ Waar de ruimtelijke wetenschappen uiteraard ook onder vallen.

nooit een expert kunnen worden in hun vakgebied als ze zich niet vergewissen van context-afhankelijke elementen in hun vakgebied.²⁹ Juist door belang te hechten aan de context konden er bijvoorbeeld door middel van ontelbare casestudies talloze inzichten worden opgedaan in allerlei wetenschappelijke disciplines. Volgens Flyvbjerg werken context-onafhankelijke theorieën (in sociale wetenschappen althans) eerder beperkend voor nieuwe kennis dan verrijkend, omdat ze lang niet altijd de lading van de werkelijkheid écht dekken. Dit punt wat grondiger doordenkend, komt echter dezelfde interne tegenstrijdigheid naar voren die eerder in dit hoofdstuk al is besproken over relativisme en ‘dé waarheid bestaat niet’. Flyvbjerg maakt (met het door hem aangehaalde Dreyfusmodel) het belang van context-afhankelijkheid dermate context-onafhankelijk, dat ook hier een contradictie niet kan worden vermeden. Want als het belang van context-afhankelijkheid context-afhankelijk is, dan zijn er ook contexten denkbaar, dat context-afhankelijk niet belangrijk is. Dit is echter niet wat Flyvbjerg in zijn boek zeggen wil.

Van der Meulen maakt dit punt op een andere wijze. Hij schrijft in de inleiding van zijn proefschrift: *“Het verwijzen naar zo recent mogelijke literatuur (...) is hier niet als het hoogste goed beschouwd. Dit vanuit de gedachte dat inzichten, wanneer ook in tekst vastgelegd, op zichzelf van betekenis kunnen zijn, ook al zijn er inmiddels talloze anderen die ook hun zegje hebben gedaan. Weliswaar strijdt dit met het heersende idee ‘dat teksten in hun context moeten worden gezien’ (met de impliciete claim dat wat vroeger werd gemeld slechts in een historische context relevant zou zijn), maar het doet recht aan de gedachte dat producten van de menselijke geest een eigen autonomie hebben.”* (Van der Meulen, 2012, bladzijdes van inleiding ongenummerd). Scherp gezegd zijn ook context en contextgebondenheid maar relatief.

5.4 Een alternatief voor postmoderne veiligheid

Het punt dat nu terecht opkomt, is de vraag hoe de zinvolle kritiek op de postmoderniteit van §5.1 tot en met §5.3 moet worden toegepast op disaster management. Drie punten worden gemaakt om dit te verhelderen. Deze punten gaan over toepassing van wetenschappelijke ideeën in de praktijk, daadkracht en postmoderniteit die elkaar moeizaam verdragen en technische rationaliteit dat in een hernieuwd jasje wordt gestoken. Deze punten staan niet op zichzelf, maar gaan samen op, ieder met eigen eigenschappen.

De wetenschap staat niet op zichzelf. Wetenschap heeft als functie de werkelijkheid stukje bij beetje beter te begrijpen zodat, direct of indirect, de mensheid een stukje wijzer wordt en een verbeterd leven kan gaan leiden. De verdiensten van de wetenschap kunnen regelmatig (soms na zeer lange tijd) worden omgezet in bijvoorbeeld bepaalde technieken, producten, inzichten in het menselijk brein, et cetera. Veranderingen van wetenschappelijke inzichten werken dan ook door in de praktijk. Neem bijvoorbeeld het geocentrische model dat veranderde in een heliocentrisch model (zie §3.3.1), wat de astronomie een heel andere wending heeft gegeven. Of neem het feit dat de Verlichtingsfilosofie ook haar invloed heeft gehad in hoe samenlevingen totaal anders vorm kregen (denk hierbij bijvoorbeeld aan de Franse Revolutie (Störig, 2010 en Boomkens, 2011)). Uiteraard geldt dit niet alleen voor vroeger, maar ook voor nu. Een gewijzigde houding ten opzichte van de postmoderne ideeën die gangbaar zijn in de sociale en ruimtelijke wetenschappen, zal in de loop der tijd ook een verandering betekenen in het praktische werkveld. Dit hangt, wat mij betreft, samen met het feit dat

---

²⁹ Dit betoogt Flyvbjerg, aan de hand van het Dreyfus-model over het menselijk leerproces. Zie hiervoor hoofdstuk 2 van Flyvbjerg (2001)

postmoderniteit en daadkracht soms moeilijk samen gaan. Vlak na een ramp moeten zo snel mogelijk maatregelen genomen worden om de schade zo klein mogelijk te laten zijn. Hier komt het aan op leiderschap. Een samenleving kan onnodige schade oplopen als er na een (voorspelde) ramp niet snel de juiste beslissingen worden genomen omtrent evacuatie, eerste hulp, het opnieuw operationeel krijgen van vitale instanties. Spencer (2013) liet dit in haar artikel over Japan zien. Doordat de overheid met zelfs tegenstrijdige boodschappen kwam, en niet altijd goede beslissingen heeft gemaakt, kon de ramp uitgroeien tot haar uiteindelijke omvang. Denk hierbij verder aan de watersnoodramp van New Orleans, waar Olshansky et al. (2008) over publiceerden (zie §4.2.2). Door slechte communicatie tussen overheidslagen en allerlei door de overheid ingestelde groeperingen om de stad weer op te bouwen, liep het wederopbouwen sterke vertraging op en verdampte het vertrouwen van de bevolking in de overheid. Ook Takahashi et al., (2007) dragen aan deze opinie een steentje bij (zie §4.2.2). Een niet al te optimaal functionerende overheid, de dood van belangrijke (lokale) leiders en gebrek aan overzicht en coördinatie die hierdoor ontstond, zorgden mede voor dramatische gevolgen in Indonesië in 2004.

Voor niet-westerse culturen kan dus gesteld worden dat in acute noodsituatie na een ramp meer betrokken instanties eerder een blokkade lijken voor goed herstellend disaster management dan met één centrale leiding. Een top-down benadering lijkt wenselijk en noodzakelijk. Dit strijdt met het in de (Westerse) ruimtelijke wetenschappen gangbare idee van de bottom-up-benadering. Hierdoor voelen betrokkenen zich meer serieus genomen, kan draagvlak van beslissingen groter zijn dan bij top-down. Juist door zoveel mogelijk opinies de ruimte te geven in het planningsproces zouden de oplossingen beter, het maatschappelijk draagvlak vergroot en de context waarin een probleem zich bevindt beter in ogenschouw genomen worden. Direct na een ramp heeft de bottom-up benadering echter geen enkele zin. Allereerst zijn mensen meestal volslagen in paniek, omdat mensen dan vanuit de eerste emotie en onderbuik zullen participeren. Erkend moet worden dat daadkrachtig leiderschap en noodzaak tot snelle beslissingen ongetwijfeld betekent dat niet iedereen zijn/haar zin krijgt, en dat draagvlak niet altijd verzekerd is. In deze acute situaties hangt de kwaliteit van beslissingen niet af van hoeveel verschillende opinies geraadpleegd zijn, of hoeveel invloed bewoners zelf hebben gehad, maar in kwaliteit van de leiders zelf. Zo op het eerste gezicht klinkt dit evident, zeker bij grote rampen. Desalniettemin gaat deze gedachte wel in tegen de heersende opinie in de postmoderne ruimtelijke wetenschap, waar bottom-up en communicatieve rationaliteit als noodzakelijk elementen in de huidige ruimtelijke praktijk worden beschouwd (denk aan Voogd et al, 2012, De Roo & Voogd, 2004, Spit & Zoete, 2009, etc).

Ook voor het voorkomend disaster management is de vraag gerechtvaardigd of postmoderne ideeën wel adequaat genoeg zijn om gebieden rampenbestendig te maken. Hierbij wil ik aanhaken op de technische rationaliteit, zoals daar in de loop der decennia steeds meer afstand van is genomen. De Roo schaarft technisch rationalisme onder moderniteit met directe en centrale sturing van bovenaf als een van de eigenschappen en communicatief rationalisme als tegenpool onder postmoderniteit met zelfsturing als eigenschap (De Roo & Voogd, 2004; De Roo, 2004, zie figuur 4). De Roo ziet voor eenvoudige, routinematige problemen een nuttige rol weggelegd voor het technisch rationalisme. Zodra echter de complexiteit van een vraagstuk toeneemt, neemt de kracht van technische rationaliteit af en moet er aan communicatieve rationaliteit worden gehecht (De Roo & Voogd, 2004). De waarde van deze opinie zit hierin, dat bij complexe vraagstukken context een belangrijke rol gekregen heeft – context kan niet worden genegeerd – en dat rekening gehouden wordt met maatschappelijke context, met lokale opinies enzovoorts. Als het gaat om voorkomend disaster management echter, dan gaat het om de vraag hoe rampen in de toekomst voor zover

mogelijk te voorkomen, en dus om de vraag hoe mensenlevens te redden of te beschermen. Juist hierdoor zou technische rationaliteit wat mij betreft aan belangrijkheid moeten winnen. Veruit de meeste mensen zijn niet technisch begaafd genoeg om de beste dijken aan te leggen, wolkenrabbers aardbevingsbestendig te maken, in te zien welke plekken kwetsbaar zijn bij eventuele (herhaling van) bepaalde type rampen, enzovoorts. Vanuit het oogpunt van veiligheid zijn experts (die volgens Flyvjerg (2001) noodzakelijk bekend zijn met en kundig in context-afhankelijke elementen in hun vakgebied) beter in staat in te schatten hoe een samenleving of een gebied veilig kan worden opgebouwd voor nieuwe rampen dan de leek. De vraag rijst daarom hoe zinvol het is om in het proces van voorkomend disaster management in te zetten op bottom-up communicatieve rationaliteit. Twee conflicterende scenario's behoren daardoor tot de mogelijkheid:

1. Technische rationaliteit heeft de voorkeur, om veiligheid voorop te stellen, met het risico dat de oplossingen die hieruit voortkomen ingaat tegen de belangen van ieder individu of een bepaalde groep.
2. Communicatieve rationaliteit heeft de voorkeur, om draagvlak zo groot mogelijk te krijgen en een zo goed mogelijk compromis te vormen, waar daardoor mogelijk niet voor de allerveiligste oplossing wordt gekozen.

De keuze die hiertussen gemaakt wordt is, in mijn optiek althans, een politieke keuze. Want aan welk criterium moet het meeste waarde worden gehecht: optimale veiligheid, of optimaal draagvlak? Hier kan tegenin worden gebracht dat draagvlak en veiligheid juist samengaan, omdat maatregelen pas effectief kunnen zijn op het moment dat mensen die met die maatregelen te maken krijgen hun medewerking aan verlenen. Dat zou een keuze voor communicatieve rationaliteit rechtvaardigen. Daar zit zeker wat in. Verkeerslichten op een kruispunt hebben immers geen enkele zin als iedereen door rood blijft rijden. Veiligheid hangt hiermee samen met draagvlak. De vraag is alleen of verkeerslichten (als die wel op draagvlak kunnen rekenen) daadwerkelijk optimale veiligheid bieden? Zou een ongelijkvloerse kruising niet voor veel meer veiligheid zorgen? Zo geldt dit ook voor maatregelen die uit disaster management voortkomen, zoals bij de Oosterschelde onderwerp van discussie is geweest. Bovendien moet niet worden vergeten dat objectieve veiligheid en subjectieve veiligheid twee verschillende fenomenen kunnen zijn. Mensen kunnen zich veilig wanen, terwijl ze dat niet zijn, en mensen kunnen zich onveilig wanen, terwijl ze dat wel zijn (denk bijvoorbeeld aan vlieg angst). Vandaar dat Voogd et al. (2012) ongelijk hebben wanneer ze stellen dat "(...) *een planningsbeslissing rationeel is als alle betrokkenen hiermee op grond van eigen beweegredenen akkoord kunnen gaan.*" (Voogd et al. 2012, pag. 27). Dat hoeft namelijk helemaal niet.³⁰ Draagvlak en veiligheidsgevoel hangen nauw samen. Als actoren het met elkaar eens zijn over een bepaalde veiligheidsoplossing, dan zal dat in veel gevallen betekenen dat deze actoren zich dan ook veilig voelen. Maar of ze dat dan daadwerkelijk zijn hangt niet van dat draagvlak af, maar van de oplossing zélf. En dat kan juist een technische rationaliteit rechtvaardigen, ook in deze postmoderne tijd. De vraag blijft dus staan aan welk criterium het meeste waarde moet worden gehecht: optimale veiligheid, of optimaal draagvlak? Robert Ascham zou dan zeggen: "*Kostbaar is de wijsheid die door ervaring wordt verkregen.*" Misschien is dat maar het beste.

---

³⁰ Het is te beargumenteren dat het eerder juist irrationeel is.

Hoofdstuk 6: Conclusie

In deze thesis heb ik gepoogd om disaster management te relateren aan ontwikkelingen die zich in de filosofie hebben aangediend. Filosofie gaat namelijk niet alleen over het abstracte. Met name in de loop van de 20^e eeuw is filosofie zich ook met het concrete gaan bezig houden. Juist hierom is het interessant om in concrete fenomenen filosofische grondposities terug te herkennen. In deze thesis doe ik dat voor disaster management, zowel herstellend als voorkomend.

De centrale vraag van deze thesis luidde:

*Op welke wijze heeft de filosofische transitie van moderniteit naar postmoderniteit disaster management beïnvloed, en op welke manier kan filosofische kritiek op de postmoderniteit van positieve invloed zijn op disaster management?*³¹

Om deze vraag concreet te kunnen beantwoorden blik ik even kort terug op wat de moderniteit en de postmoderniteit kenmerkt.

In algemene zin geeft het begrip moderniteit een transitie weer van een ‘traditionele dorpscultuur’ naar een ‘open stadscultuur’. Moderniteit gaat uit van vooruitgang, van de ‘shock of the new’, in plaats van het gelijdelijke leerproces van morele en sociale traditie, zoals in de ‘pre-moderne’ tijd gangbaar was. Op wetenschappelijk vlak betekende dit dat de rede in het centrum van de belangstelling kwam te staan. Een werkelijk autonoom mens moet zijn rede gebruiken. Rationaliteit werd het hoogste goed van de mens. Dit gekoppeld aan het vooruitgangdenken, zorgde ervoor dat wetenschappers (waaronder filosofen) geloofden in de mogelijkheden van de ratio om de werkelijkheid te kunnen vatten en de waarheid te kunnen kennen.

Postmoderniteit is een begrip wat een breuk weergeeft met deze manier van omgaan met de ratio. Door de tijd heen wordt ‘het subject’ steeds belangrijker, en met de door de ratio ontwikkelde technologieën konden erge dingen gebeuren. De ratio kende (toch) zijn beperkingen. Bovendien bedacht men dat ieder subject anders naar de werkelijkheid kijkt, en dat de vraag legitiem was of dé waarheid wel bestaat? En is onderlinge solidariteit niet veel belangrijker dan de zoektocht naar dé waarheid?

In de ruimtelijke wetenschappen heeft de transitie van moderniteit naar postmoderniteit zich voorgedaan in een transitie in een focusverandering van onder andere

- Technische rationaliteit naar communicatieve rationaliteit
- Top-down focus naar bottom-up focus
- Generieke probleemoplossing naar (gebieds)specifieke probleemoplossing
- Centrale aansturing naar decentrale aansturing

In de genoemde voorbeelden van disaster management uit hoofdstuk 4 kunnen deze trends waargenomen worden. De filosofische transitie van moderniteit naar postmoderniteit heeft het disaster management beïnvloed in de methode van disaster management. Waar, zeker in het Westen, disaster management een technisch-rationeel en hiërarchisch karakter had (denk aan de wederopbouw na WOII en de periode na de watersnoodramp), kreeg de communicatieve rationaliteit een

---

³¹ Zie voetnoot 1

steeds grotere rol, en werd steeds meer waarde gehecht aan gebiedsspecifieke aanpak. Denk aan de periode na de vuurwerkramp in Enschede en de situatie in New Orleans.

Er is echter legitieme kritiek te geven op de adequaatheid van de postmoderniteit. Zoals in hoofdstuk 5 uitvoerig is behandeld loopt het postmodernisme tegen contradicties aan. Dat is op filosofisch vlak terug te zien als men het postmoderne statement 'de waarheid bestaat niet' in ogenschouw neemt. Dat is op sociaal en ruimtelijk wetenschappelijk vlak terug te zien in de nadruk op context-afhankelijkheid in probleemstelling en oplossing (denk aan kritiek op Flyvbjerg daartoe in §5.3). Voer je beide fenomenen consequent door, dan stuit je op contradicties, waardoor het vertrekpunt betekenisloos is geworden.

Vanuit deze analyse is te concluderen dat de postmoderniteit problemen kent, wat ook door te voeren is in disaster management. Zo is de vraag gelegitimeerd of een postmodern geörienteerd disaster management wel universele waarde heeft. De voorbeelden van Japan en Indonesië laten zien dat dit niet per definitie het geval is. Men kent daar geen postmoderne traditie (Boomkens, 2011), en wat in het Westen als moderne oplossingen zouden worden beschouwd, zou daar wel eens broodnodig kunnen zijn. Denk aan centraal gestuurd disaster management. Bovendien kan de vraag worden gesteld of communicatieve rationaliteit wel zin heeft in niet-westerse, 'pre-moderne' en hiërarchische culturen.

Verder is het niet evident of disaster management, gebaseerd op communicatieve rationaliteit, solidariteit, wat bottom-up tot stand is gekomen, daadwerkelijk tot optimale veiligheid leidt. Democratisering (een van kenmerken van postmoderniteit) van ruimtelijke wetenschappen in het algemeen en disaster management in het bijzonder leiden niet per definitie tot de beste oplossingen, onder andere omdat actoren zeggenschap krijgen in het planningsproces die niet kundig genoeg zijn om te kunnen overzien wat nodig is om optimale veiligheid te kunnen bereiken. De keuze tussen technische rationaliteit en communicatieve rationaliteit is in mijn ogen daarom nog steeds actueel en bovendien is het een politieke keuze.

De manier waarop in mijn optiek kritiek op postmodernisme van positieve invloed kan zijn op disaster management, is door nadrukkelijk ruimte te bieden voor technische rationaliteit. Communicatieve rationaliteit is zeker van waarde gebleken (denk aan het voorbeeld van Enschede), maar de vraag moet gesteld durven worden wat de samenleving daar aan heeft als diezelfde samenleving een grote ramp treft. Voorbeelden van de watersnoodramp '53, de watersnoodramp in New Orleans en de tsunamiramp in (onder anderen) Indonesië laten zien dat daadkrachtig leiderschap en overzicht (wat beter tot zijn recht komt vanuit een centraal gestuurd disaster management) van node is om de ontwrichte samenleving te kunnen herstellen en te kunnen beveiligen en dat gebrek daaraan voor veel meer en langdurigere problemen kan zorgen dan nodig is na een ramp. Hierbij wil ik aansluiten bij Rubin et al. (1985) die leiderschap, het vermogen om (daadkrachtig) te handelen en het hebben van de juiste kennis als belangrijke onderdelen ziet van disaster management (zie §4.1.2). Het invoegen van moderniteit in een postmoderne context lijkt mij voor disaster management van groot belang. Niet door geforceerd terug te keren naar de idealen van de moderniteit, maar door te denken in de lijn van Popper (zie §5.3), die het bestaan van dé waarheid accepteert, maar inziet dat het menselijk denken te beperkt is om die volledig te kunnen vatten.

Zoals ik in de introductie heb aangegeven wilde ik me in deze thesis vooral richten op planologen 'in het werkveld' en op studenten. Vandaar dat ik aan het eind van deze thesis enkele aanbevelingen voor hen wil doen op basis van de bevindingen van deze thesis:

1. Planologen moeten bij planologische problemen goed in oegenschouw nemen in hoeverre draagvlak, gecreëerd door bottom-up-planning, daadwerkelijk bijdraagt aan een betere oplossing. De voor- en nadelen moeten nadrukkelijk tegen elkaar worden afgewogen. Vervolgens moet worden gekeken wat de gewenste oplossingsrichting is en of het van belang is meer aandacht aan communicatieve rationaliteit te besteden of juist aan de technische rationaliteit.
2. Planologen moeten zich, juist als men zich bezig houdt met disaster management en (/of) veiligheid, expliciet vergewissen van de keerzijden van een te sterke nadruk op communicatieve rationaliteit in disaster management. Is een oplossing die democratisch tot stand is gekomen, en waar zoveel mogelijk belanghebbende actoren in zijn betrokken, daadwerkelijk de oplossing die veiligheid het meest garandeert (ook al zal dat nooit 100% zijn)?
3. Om de eerste twee aanbevelingen zo goed mogelijk in overweging te kunnen nemen, kan het van toegevoegde waarde zijn (voor zowel planologen als studenten) zich nadrukkelijk in de filosofische achtergronden van hun opvattingen en (academische) achtergrond te verdiepen. Hierdoor wordt men in staat gesteld van een afstand naar eigen perceptie en opvattingen te kijken, en daar de positieve en negatieve consequenties er van in te zien.

Tot slot wil ik kort aandacht besteden op welke manier modernistische ideeën op een betekenisvolle manier concreet geïmplementeerd kunnen worden in de praktijk van het disaster management, zonder 50 jaar terug in de tijd te gaan, ofwel beseffend dat we in het postmoderne tijdperk leven. Allereerst noodzaakt de acute situatie na een ramp snelheid in besluitvorming. Dit is te vergelijken met de taak van de burgemeester in Nederland in noodsituatie. Deze heeft dan de bevoegdheid om noodmaatregelen te nemen en noodverordeningen vast te stellen, zonder tussenkomst van de gemeenteraad. Zo zouden ook in de acute situatie na een ramp professionals de bevoegdheid moeten krijgen om het herstellend disaster management op gang te brengen. De planoloog kan deze rol goed vervullen, aangezien zijn professionaliteit samenhangt met het hebben van overzicht. De planoloog is geen specialist die van een specifiek gebied alles precies weet. De planoloog is een verbinder: hij is iemand die van verschillende gebieden een zeker kennisniveau heeft om het overzicht goed te kunnen bewaren, en in te kunnen schatten hoe de specialistische kennis van deelgebieden op zulk een manier kunnen worden samengevoegd tot een zo goed mogelijke oplossing (zie Voogd et al. 2012). Ook hier zijn de drie aspecten die door Rubin et al. (1985) worden genoemd (leiderschap, het vermogen om te handelen en kennis, zie §4.1.2) van belang.

In het voorkomend disaster management ligt de bal voor een groot gedeelte bij de specialist. Specialisten moeten namelijk in staat zijn om problemen binnen zijn werkveld op een zo goed mogelijke manier op te lossen. De architect weet hoe gebouwen aardbevingsbestendig te maken, specialisten bij waterschappen moeten weten hoe een regio zoveel mogelijk beschermd kan worden tegen overstromingen, et cetera³². Ook hier heeft planoloog een verbindende rol. Hij moet namelijk

---

³² Uit het 'zoveel mogelijk' is een Popperiaans voorbehoud (zie §5.3) te herleiden: volledige bescherming bestaat wel, maar met de beperkingen van de mens kunnen we dat nooit voor 100% bereiken.

in staat zijn om de ideeën van betrokken bewoners op een heldere manier te vertalen aan de specialist, zodat de specialist met die kennis zoveel mogelijk rekening in het uitdenken van een goede oplossing in het voorkomen van (schade door) rampen. De planoloog moet zich wel bewust zijn van het feit dat de kennis van die oplossingen niet bij betrokken bewoners ligt. Mocht voorkomend disaster management daarom vorm moeten krijgen tegen de (primaire) ideeën van betrokken bewoners in, dan zal hij in staat moeten zijn de gedachten van de specialist op een begrijpbare manier te vertalen naar de betrokkenen.

Juist in die verbindende rol van de planoloog kan in het disaster management postmoderne methoden op een nuttige manier worden bijgeschaafd door zinvolle moderne methoden. Volledig top-down-denken past niet in deze tijd en volledig bottom-up-denken levert niet noodzakelijk de beste oplossingen op. Daarom is het ook belangrijk om uit te leggen dat veilig disaster management soms vraagt om impopulaire, maar noodzakelijke oplossingen. Technische rationaliteit mag, zeker in niet-westerse context, mits de communicatie van en naar de betrokkenen niet vergeten wordt.

Literatuurlijst

- Allmendinger, P. (2009). *Planning theory*. 2nd edition. New York: Palgrave Macmillan.
- Barwise J. & Etchemendy J. (2013). *Language Proof in Logic*. Stanford: CSCI Publications.
- Berke, P.R., Kartez, J. & Wenger, D. (1993). Recovery after Disaster: Achieving Sustainable Development, Mitigation and Equity. *Disasters*, 17(2), pag. 93-109.
- Birkland, T.A. (1997). *After Disaster: Agenda Setting, Public Policy, and Focusing Events*. Georgetown: Georgetown University Press.
- Blaxter, L., Hughes, C. & Tight, M. (2006). *How to research*. 3rd edition. Buckingham: Open University Press.
- Boomkens, R. (2011). *Erfenissen van de Verlichting*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Cammen, H. van den & Klerk, L. De (2008). *Ruimtelijke ordening; van grachtengordel tot Vinex-wijk*. 3^e druk. Houten: Het Spectrum.
- Clifford, N., French S. & Valentine G. (2012). *Key Methods in Geography*. 2e editie. Los Angeles: Sage.
- Deltacommissie (1961). *Rapport Deltacommissie. Eindverslag en interimadviezen*. Den Haag: Ministerie van Verkeer en Waterstaat.
- Descartes R. (2008). *A discourse on methods*. Geraadpleegd op 9-05-2015 via [http://www.perpustakaan.depkeu.go.id/FOLDEREBOOK/The%20Project%20Gutenberg%20EBook%20of%20A%20Discourse%20on%20Method%20\(Rene%20Descartes\).pdf](http://www.perpustakaan.depkeu.go.id/FOLDEREBOOK/The%20Project%20Gutenberg%20EBook%20of%20A%20Discourse%20on%20Method%20(Rene%20Descartes).pdf)
- Drabek, T. E. (1991). The evolution of emergency management, In Drabek, T. E. & Hoetmer, G. J. (red.) *Emergency Management: Principles and Practice for Local Government* (pag.3-29). Washington, DC: International City Management Association.
- Egli, D.S. (2013). Beyond the Storms: Strengthening Preparedness, Response, & Resilience in the 21st Century. *Journal of Strategic Security*. 6(2), pag. 32-45.
- Encyclo (2015). *Nederlandse Encyclopedie*. Geraadpleegd op 09-07-2015 via <http://www.encyclo.nl/>
- Flyvbjerg, B. (2001). *Making Social Sciences Matter*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Forester, J. (1989). *Planning in the face of Power*. California: University of California Press.
- Haas, J.E., Kates, R.W. & Bowden, M.J. (1977). *Reconstruction Following Disaster*. Cambridge: The MIT Press.

- King, L.J. (1984). *Central Place Theory*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Klok, P.J. & Denters, B. (2005). Urban leadership and community involvement: an institutional analysis. In M. Haus, H. Heinelt & M. Steward (red.) *Urban Governance and Democracy* (pag. 40-64). New York: Routledge.
- Markie, P. (2013). *Rationalism vs. Empiricism*. Geraadpleegd op 05-05-2015 via <http://stanford.library.usyd.edu.au/entries/rationalism-empiricism/#1.2>
- McGrath, A. (2008). *Christelijke Theologie, een introductie*. 5^e herziene druk. Kampen: Kok.
- Meulen, T. Van der (2012). *Planning tegen beter weten in*. Oisterwijk: Uitgeverij BOXPress.
- O'Leary, Z. (2010). *The essential guide to doing your research project*. 2e druk. Los Angeles: Sage.
- Olshansky, R.B., Johnson, L.A., Horne, J. & Nee, B. (2008). Longer View: Planning for the Rebuilding of New Orleans. *Journal of the American Planning Association*. 74(3), pag. 273-287.
- Peperstraten, F. van (1999). *Samenleving ter discussie*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Pierce L. (2003) Disaster Management and Community Planning, and Public Participation: How to Achieve Sustainable Hazard Mitigation. *Natural Hazards*. 28, pag. 211-228.
- Popper, K.R. (1984b). Verdraagzaamheid en intellectuele verantwoordelijkheid. *Wijsgerig Perspectief XXII*. Pag. 144-149.
- Portugali, J. (2006). Complexity theory as a link between space and place. *Environment and Planning A*. 38(4). Pag. 647-664.
- Ramakers, J.J.M. (1990). Wederopbouw en volkshuisvesting: de prioritering in het beleid '48 – '51. *Politieke Opstellen*. 10, pag 148-162.
- The Rhode Island department of Health (2015). *2015 Climate change and health resiliency report*. Geraadpleegd op 29-04-2015 via <http://www.health.ri.gov/publications/reports/ClimateChangeAndHealthResiliency.pdf>
- Roo, G. de & Voogd, H. (2004). *Methodologie van planning*. 2^e herziene druk. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Roo, G. de. (2001). *Planning per se, planning per saldo*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Roo, G. de. (2004). *Toekomst van het milieubeleid*. Assen: Van Gorcum.
- Russell, B. (1967). *Problemen der filosofie*. Meppel: J.A. Boom en Zoon.
- Rutten, G.J.E. (2005). *Over de aard van de wiskundige werkelijkheid*. Geraadpleegd op 07-06-2015 via <http://gjerutten.nl/Over%20de%20aard%20van%20de%20wiskundige%20werkelijkheid.pdf>

Spencer, M.L. (2013). Lessons from Japan: Resilience after Tokyo and Fukushima. *Journal of Strategic Security*. 6(2), pag. 70-79.

Spit, T. & Zoete P. (2009). *Ruimtelijke ordening in Nederland*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Störig, H.J. (2010). *Geschiedenis van de filosofie*. 35^e druk. Houten: Het Spectrum.

Takashaki, M., Tanaka, S., Kimura R., Umitsu M., Tabuchi R., Kuroda T., Ando, M. & Kimata F. (2008). Restoration after the Sumatra Earthquake Tsunami in Banda Aceh: Based on the Results of Interdisciplinary Researches by Nagoya University. *Journal of Natural Disaster Science*. 29(2). Pag. 53-61.

Vandycke, J. (2007). *Voorbij de postmoderniteit: formele argumenten voor een stap vooruit*. Geraadpleegd op 02-07-2015 via <https://www.yumpu.com/nl/document/view/18657201/voorbij-het-postmoderniteit-formele-argumenten-vu-dare-home>

Voogd, H., Woltjer, J. & Dijk, T. Van (2012). *Facetten van de planologie*. Alphen aan de Rijn: Kluwer Uitgeverij.

Winegar, R. (2002). Friedrich Nietzsche. In M. Almotahari, S. Babb, A. Berryhill et al. *The Philosophers Guide* (116-118) Chicago: Victory Briefs.

Wittgenstein, L. (2010). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Geraadpleegd op 02-07-2015 via http://www.gutenberg.org/files/5740/5740-pdf.pdf?session_id=20a41dd2623047125108a847e7f11d672bc712de